

Kudüs'te Ebu Medyen El-Ğavs ve Şeyh Ömer El-Mücerred Vakıflarının Mali Durumu, 1855-1900

Şerife Eroğlu Memiş*

Öz

Ebu Medyen el-Ğavs'ın torunu Şuayb bin Muhammed bin el-Şuayb ve Şeyh Ömer el-Mücerred tarafından Meğaribe Mahallesi'nde kurulan vakıflar, Kudüs'te mukim Mağribli Müslümanlar ile Mağribden gelen misâfir ve mücâvirlerin yeme-içme ve konaklama gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere birer zâviye ihtiva etmekte idi. Gelirlerinin bir kısmını kırsal kaynaklardan elde eden bu vakıflar kentsel bazı gelirlere de sahipti. Hayrî ve mülhak bir yapıya sahip bu vakıflar şehir ekonomisi ile karşılıklı bir etkileşim halinde idi. Çalışma, vakıfların muhasebe defterlerini analiz ederek, kurumun 19. yüzyılın ikinci yarısındaki mali durumunu incelemektedir. Tarımsal ve kentsel gelirlerinde zaman zaman artışlar olan Ebu Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred Vakıfları, ilgili dönemde fiili işleyişini kesintiye uğratan bir mali bunalım döneminden geçmemiştir. Vakıfların mali durumu, kentsel koşulların vakıfları mali çöküntüye götürecektir bir kötüleşme yaşamadığını da göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebu Medyen, Meğaribe, vakıf, Kudüs, muhasebe.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, serife_eroglu@yahoo.com, orcid.org/0000-0003-2880-8602

Financial Situation of the *Waqfs* of Abu Madyan Al-Ghawth and Sheikh ‘Umar Al-Mujarrad in Jerusalem, 1855-1900

Abstract

The *waqfs*, established by Abu Madyan Shuayb al-Maghribi, the grandson of Abu Madyan al-Ghawth, and Sheikh ‘Umar al-Mujarrad, in the Maghariba neighborhood in Jerusalem, included one lodge each to meet the various needs of Maghribi Muslims residing in Jerusalem, as well as guests and adjacents from the Maghrib, such as eating, drinking and accommodation. These *waqfs*, which collected a part of their income from rural sources, also had some urban incomes. Those, which were among charitable endowments and managed by the persons stipulated in their *waqfiyyas* were in mutual interaction with the economic conditions in the city. This study is to analyze the financial situation of the institutions in the second half of the 19th century by analyzing the *waqfs*' accounting books. It reveals that while the agricultural and urban income of the *waqfs* increased from time to time, this did not bring about a period of financial crisis that interrupted their actual functioning. The financial situation of the *waqf* also shows that the urban conditions did not deteriorate, which would lead to a financial collapse for both.

Keywords: Abu Madyan, Maghariba, *waqf*, Jerusalem, accounting.

Giriş

Kudüs kenti vakıf ağının önemli bir bileşeni olarak Harem-i Şerif'in güneybatısında bulunan ve 1193 tarihinde Selahaddin Eyyubi'nin oğlu Melik Efdal tarafından vakıf olarak kurulan Meğâribe Mahallesi Vakfı, hem Kudüs'te mukîm olanlara hem de kenti ziyârete gelen Mağribli¹ mücâvir ve misâfirlere kuruluşundan 1967'de kısmen ve 1969'da da tamamen yıkılışına kadar ev sahipliği yapmıştır. Zamanla Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde inşa edilen tarihsel ve kültürel açıdan önemli bir dizi yapının yerleşim alanı haline gelen vakıf mahalle, kadîm kentte yaklaşık 10.000 metrekairelik bir alanı kapsamaktaydı.² *Hac imâreti*³ vazifesi de gören ve Meğâribe Kapısı yakınında bulunan Ebu Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred zâviyeleri ile Meğâribe Camii, Fahriyye Medresesi ve Zâviyesi bunların başlıcalarıdır. 12. yüzyılın ikinci yarısında Melik Efdal tarafından inşa edilen ve Maliki fakihler için vakfedilen Efdaliyye Medresesi de mahalledeki önemli hayrât eserlerdendir.⁴

Kudüs'ün Osmanlılarca ilhakıyla beraber mahallede mevcut vakıf yapıları ihtiyaçlarına binaen tamir edilmiştir. Ayrıca yapılan denetimler ve görevli atamaları ile işlevselliği muhafaza edilmiştir.⁵ Bununla birlikte, Osmanlı döneminde de

-
- 1 Mahallenin tarihsel toponimisi Mağrib'den gelerek Kudüs'e yerleşmiş ya da Harem-i Şerif'i ziyaret eden, bu mahallede ikâmet eden göçmenler kaynaklıdır. Doğu İslam dünyasının (Maşrik) sınırı kabul edilen Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan Kuzey Afrika Bölgesi ve Güney Sahra, İslam kaynaklarında "Mağrib" adıyla anılmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya devletleri bulunmaktadır. Mısır'ın batısında yer almasından dolayı bazı kaynaklarda Endülüs de Mağrib coğrafyasına dahil edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Harekât, "Mağrib" Mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 27, 2003, s. 313.
 - 2 Abdüllatif Tibawi, *The Islamic Pious Foundations in Jerusalem, Origins, History, and Usurpation by Israel*, London, The Islamic Culture Centre, 1978, s. 10–12.
 - 3 Kudüs'te bulunan Orta Asyalı ve Hintli sufi hacılara barınma ve yeme içme imkânı sağlayan Özbek, Afgan ve Hint tekkelerini "*hâc imâretleri*" olarak tanımlayan Zarcone, bu tekkeler aracılığı ile Orta Asya, Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında ve Arap vilâyetleri özetinde gerçekleşen kültürel, dinsel ve siyâsî alışverişe dikkat çekmiştir. Thierry Zarcone, *Kudüs'teki Orta Asyalı ve Hintli Sufi Hacılar*, İstanbul, Kabalcı Yay., 2012, s. 43–45. Meğâribe Mahallesi zâviyelerinin hac imaretleri olarak yüzyıllarca devam eden hizmetlerine ilişkin bir değerlendirme için bkz. Şerife Eroğlu Memiş, "Sürdürülebilir Gelişimde Vakıfların Tarihi Rolü: Ebû Medyen el-Ğavs Zâviyesi", *Keşkül Dergisi*, sayı 46, 2018, s. 78–85.
 - 4 Kudüs'e Kuzey Afrika'dan gelen fakihler Maliki idi. Bu nedenle de Meğâribe Mahallesi'nde bulunan medrese Maliki fakihler için uygundu. Donald P. Little, "Jerusalem under the Ayyubids and Mamluks, 1187–1516 AD", içinde *Jerusalem in History*, ed. Kamil C. el-Aseli, Brooklyn, NY, 1990, s. 180.
 - 5 Mahalleyi Osmanlı yönetimi döneminde çeşitli açılardan inceleyen çalışmalar için bkz. Hasan

Meğâribe mahallesi sâkinleri tarafından çok sayıda yeni vakıf kurulmuş, ancak mahallenin silüetine yeni yapılar eklenmemiştir. 17., 18. ve 20. yüzyıllarda, sırasıyla altı, on iki ve üç yeni vakıf kurulmuştur. Bunlardan üçü mahalle sakinlerinin yararına kurulmuş *hayrî* vakıf olup, birisi *nukûd* (para) vakıftır. Geriye kalan on yedi vakıf ise mütevazı ve yerel olarak kurulmuş aile vakıflarıdır.⁶

Mahalle ve vakıflarına ilişkin çok sayıda çalışma kaleme alınmıştır.⁷ Mevcut çalışmalar çoğunluklamahallenin ve vakıflarının kuruluşu ya da 1967 yılında tahrip edilişi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak son dönemlerde yapılan çalışmalar, mahallenin Osmanlı dönemindeki durumuna, tarihi gelişimine, sosyal yapısına, vakıflarına ilişkin bilgiler sunmuştur.⁸ Bununla birlikte mahalle ve vakıflarının tarih içerisinde, örneğin 19. yüzyıl veya Osmanlı'nın son yıllarında, geçirmiş oldukları değişimleri takip eden çalışmalara olan ihtiyaç devam etmektedir. Bu bağlamda, 19. yüzyılın ikinci yarısında Meğâribe Mahallesi ve Kudüs şehrinin iktisadi ve ticari yaşamında önemli bir yere sahip olan Ebu Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred Vakıfları'nın mali durumunun incelenmesi

Hüseyin Güneş, “Kudüs'te Bir Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğaribe Mahallesi ve Serencami”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 44, 2015, s. 9-35; Aynı yazar, *Kudüs Meğaribe Mahallesi*, Ankara, VGM Yay., 2017; Şerife Eroğlu Memiş, “Between Ottomanisation and Local Networks: Appointment Registers as Archival Sources for Waqf Studies. The Case of Jerusalem's Maghariba Neighborhood”, *Ordinary Jerusalem 1840–1940, Opening New Archives, Revisiting a Global City*, ed. Angelos Dalachanis – Vincent Lemire, Leiden, Brill, 2018, s. 75–99; Aynı yazar, “18. Yüzyılda Kudüs'te Meğâribe Mahallesi Vakıflarının Yönetimi ve Görevli İstihdamı”, *Journal of IslamicJerusalem Studies*, cilt 17, sayı 1, 2017, s. 37-69.

- 6 Mahallede kurulan vakıflara ait vakfiye listesi için bkz. Memiş, “Between Ottomanisation”, s. 98–99.
- 7 Örn. bkz. Mucireddin el-'Uleymî el-Hanbelî, *el-Unsü'l-celîl fi Târih-i Kuds ve'l-Halîl*, cilt II, Amman, Mektebetü'l-Muhtesib, 1973, s. 45-46, 243; Adar Arnon, “The Quarters of Jerusalem in the Ottoman Period”, *Middle Eastern Studies*, vol. 28, no. 1, Jan. 1992, s. 1-65; Tibawi, *a.g.e.*; Tom Abowd, “The Moroccan Quarter: A History of the Present”, *Jerusalem Quarterly File (Institute of Jerusalem Studies)*, no. 7, 2000, s. 6-16; Muhammed Haşim Ğuşe, *el-Evkâfu'l-İslâmiyye fi'l-Kudsi'-ş-Şerîf: Dirâse Târihiyye Muvesseka*, İstanbul, IRCICA, 2009; Irène Salenson ve Vincent Lemire, “La destruction du quartier des Maghrébins: entre histoire, urbanisme et archéologie (1967–2007)”, *Les Cahiers de l'Orient*, 130, no. 2, Spring 2018, s. 129-46; Salim Tamari, “Waqf Endowments in the Old City of Jerusalem: Changing Status and Archival Sources”, *Ordinary Jerusalem 1840–1940, Opening New Archives, Revisiting a Global City*, ed. Angelos Dalachanis – Vincent Lemire, Leiden, Brill, 2018, s. 506; Nazmi al-Jubeh, *Hâret el-Yehud ve hâret el-Magharibe fi el-Kuds el-Kadîme: el-târih ve el-masîr ma beyne el-tadmîr ve el-tahvîd*, Beyrut, Institute for Palestine Studies, 2019; Maryvelma Smith O'Neil, “The Mughrabi Digital Archive and the Virtual Illes Relief Initiative”, *Jerusalem Quarterly*, no. 81, 2020, s. 52-76.
- 8 Örn. bkz. Dipnot 5.

amaçlanmaktadır. Bunun için, vakfa ait yaklaşık yarım asırlık bir zaman dilimini kapsayacak şekilde çeşitli yıllara tarihlenen muhasebe kayıtları incelenecektir. Böylece, Kudüs'e Mağrib'den gelen Müslümanlar için yeme-içme ve barınma başta olmak üzere çeşitli hizmetler sunan Ebu Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred vakıflarının mali tarihinin detayları ortaya konularak, Kudüs şehri ve bölgesinin iktisadi tarihine yeni arşiv belgeleri ışığında katkı sağlanması da amaçlanmaktadır. Vakfın çoğunlukla mahallede bulunan ev, dükkan, değirmen gibi akarlarından elde ettiği kira gelirleri ile şehir iktisadi hayatı arasında doğrudan sağlam bir ilişki bulunmaktadır. Zira şehirdeki iktisadi faaliyetlere yön veren temel hareketlilik şehrin dinî öneminden kaynaklanmaktaydı.⁹ Şehri ziyaret eden hacıların, sūfilerin ve seyyahların yeme, içme ve barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında, örneğin Mağrib'den gelenler için mahalle vakıflarına ait kiralık evler, odalar büyük önem arz etmekte idi. Bununla birlikte elde edilen sonuçların diğer vakıfların kentsel gelirlerinin analizi ve farklı kaynaklar ile birlikte gözden geçirilmesi faydalı olacaktır. Bu yöndeki çalışmalara bir temel oluşturması gayesi ile vakıf zâviyelere ait 1855-1900 yılları arasında tespit ettiğimiz muhasebe kayıtlarının detayları sunulmuştur.

Bir vakfa ait muhasebe defterleri, o vakfın mali tarihini ortaya koyacak en önemli arşiv malzemesini teşkil etmektedir.¹⁰ Muhasebe defterleri vakfın genellikle bir tam yılı kapsayan her bir mali dönem içinde sahip olduğu gelir kaynakları

9 Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti, Kudüs(1890-1914)*, Ankara, Phoenix Yay., 2004, s. 22-23, 31-32; Jehoshua Ben-Arieh, *Jerusalem in the 19th Century: The Old City*, Yad Izhak Ben Zvi, St. Martin Publications, 1984, s. 392-394.

10 Muhasebe defterlerinin yapı ve içerikleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz., Kayhan Orbay, "Structure and the Content of the Waqf Account Books as sources for Ottoman Economic and Institutional History", *Turcica, Revue D'Etudes Turques*, vol. 39, 2007, s.3-48. Daha önce Barkan tarafından yayınlanan bazı muhasebe defterlerinde, defterlerin yapı ve içerikleri ile ilgili açıklamalar yapılmış ve defterlerdeki bazı bilgi ve veriler de düzenlenerek karşılaştırmalı analizler sunulmuştur. Örneğin bkz. Ömer Lütfi Barkan, "İmaret Siteninin Kuruluş ve İşleyiş Tazasına Ait Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 23, sayı 1-2, 1962-63, s. 284-89. Ayrıca bkz. Akif Erdoğan, "Konya Mevlevi Dergâhı'nın Mali Kaynakları ve İdaresi Üzerine Düşünceler ve Belgeler", *Belgeler*, cilt XVII, sayı 21, 1996, s. 21, 41-70. Son dönemde yapılan bazı çalışmalarda ise kayıt tutuş usulleri çeşitli vakıf kayıt ve belgeleri üzerinden incelenmiştir. Örn. bkz. Oktay Güvemli - Batuhan Güvemli, "Osmanlı Kayıt Kültüründe Vakıf Muhasebesi ve Devlet Muhasebe Sistemi," *Vakıflar Dergisi*, sayı 46, 2016, s. 9-10; Muhammed Emin Durmuş - İsmail Bektaş, "Osmanlı'da Muhasebe Usulü ve Vakıf Muhasebe Kayıtları Okuma Kılavuzu", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 2017, s. 198; Fatma Şensoy, "Ebubekir Paşa'nın İstanbul'daki Sıbyan Mektebi ve Sebül Vakfı'nın 1867-68 Yıllarına Ait Muhasebe Defterleri Üzerinden Vakıflardaki Kayıt Düzeni ve Dinamik Yapı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 13, sayı 1, Sakarya 2018, s. 391-416.

ve bunlardan elde ettiği gelirler ile yine aynı yılda vakfın tüm gider kalemlerini tasnif ederek kaydetmekte ve vakfın alacak ve borçlarının dökümünü de vermektedir. Böylece vakfın fiili işleyişini tespit etmek mümkün olmaktadır. Başka bir ifade ile vakfın mali gidişatı, tahsilat güçlükleri, kalan alacakları ve borçları, mali yıl sonu bütçe dengesi gibi pek çok detaya ulaşılabilmektedir. Ayrıca, muhasebe kayıtlarının analiz edilmesi ile elde edilen veriler sayesinde vakfın üstlendiği hizmetleri yerine getirip getirmediği, maaşları ve aylıkları düzenli ödeyip ödeyemediği, zâviyede sunulan hizmetlerin devamlı olup olmadığı gibi soruların yanıtlarına da ulaşılabilmektedir.¹¹ Kudüs'te bulunan Ebu Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred vakıflarının bu çalışmada incelediğimiz dönem olan 19. yüzyılın ikinci yarısına ait muhasebe kayıtlarının dijital kopyaları Kudüs yakınındaki Abû Dîs'te bulunan *İhyâu 't-Turâs ve 'ş-Şuûni 'd-Dîniyye Müessesetu İhyâi 't-Turâs ve 'l-Buhûsi 'l-İslâmiyye Arşivi (İhyâu 't-Turâs)*' dan temin edilmiştir. Çalışmada, vakıfların yıllık gelir-giderlerinin tutulduğu muhasebe defterleri başlıca başvuru kaynağı olmuştur.¹² Vakfın mali görünümü ve işlemleri ile ilgili açıklamalar bu kayıtlar üzerinden yapılacaktır.

Kudüs'te Ebu Medyen El-Ğavs ve Şeyh Ömer El-Mücerred Zâviyeleri

Kudüs'te Meğâribe Mahallesi'nde yukarıda adları zikredilen ve vakıf olarak kurulan iki zâviye bulunmakta idi. Bu zâviyelerden ilki Ebu Medyen el-Ğavs'ın torunu Şuayb bin Muhammed bin el-Şuayb tarafından kurulmuş olup, "Ebu Medyen" ya da "Ebu Medyen el-Ğavs" olarak anılmakta idi.¹³ İkincisinin bânisi ise Şeyh Ömer el-Mücerred idi. Her iki vakıf da Kudüs'te mukîm ya da Kudüs'e

11 Farklı bir yöntemle bir dizi muhasebe defterini analiz eden ve vakıfların mali analizini yerel iktisadi koşullar ile ilişkilendiren bazı çalışmalar için örneğin bkz., Suraiya Faroqhi, "Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya, The Zaviye of Sadreddin-i Konevi", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, cilt XVII, sayı 2, 1974, s.145- 172; aynı yazar, "A Great Foundation in Difficulties: or some evidence on economic contraction in the Ottoman Empire of the mid-seventeenth century", *Revue D'Histoire Magrebine*, sayı 47-48, 1987, 109-121; Kayhan Orbay, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret'inin Mali Tarihi (1553-1650)", *A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, sayı 22, Güz 2007, s. 125-158.

12 Detaylı bilgi için bkz. *İhyâu 't-Turâs*, Kutu No:41, Dosya No: 3/5/28/1271/13; Kutu No: 06, Dosya No: 3/2/0/15/1318/13.

13 Ebu Medyen el-Ğavs (ö. 594/1197) ilmi ve cömertliği ile tanınan Endülüs-Mağribi topluluğunun önde gelen üyesiydi. Kuzey Afrika sufizminin gelişimsel döneminin en etkili kişisi olacak olan Ebu Medyen, daha sonraki biyografiler tarafından "*Şeyhlerin Şeyhi, Ariflerin Efendisi*" olarak adlandırılmıştır. Detaylı bir inceleme için bkz. Vincent J. Cornell, *The Way of Abu Madyan, Doctrinal and Poetic Works of Abū Madyan Shu'ayb ibn al-Husayn al-Ansârî (c. 509/1115-16- 594/1198)*, Cambridge, The Islamic Texts Society, 1996, s. 10-11.

misafir ya da mücâvir olarak gelen Mağribliler'in çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan hayrî vakıflardı. 29 Ramazan 720/ 2 Kasım 1320 tarihinde kurulan Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı'na ait vakfiyenin bir nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır.¹⁴ İlmi ve hayırseverliği ile tanınan vâkîf, zâviyenin önemli gelir kaynağı olarak Kudüs beldesi köylerinden 'Ayn-ı Kârim köyünün gelirlerini tahsis etmiştir. İkinci gelir kaynağı olarak da, Kudüs-i Şerif'te Ummü'l-Benât Köprüsü olarak bilinen Silsile Kapısı sınırında bulunan bir eyvân ve iki oda ve bir saha ve kendine mahsus bir mürtefak ve bu mürtefakın altında kemer yapılı bir mahzeni bulunan ve dört tarafının sınırları vakfiyede belirlenmiş evi vakfetmiştir.

Vakfiyede etraflıca tarif edilen hayır şartları ise şöyledir: Zâviyenin tâmir ve bakımının yapılarak, tâmirattan artan gelir ile öncelikle Receb, Şaban ve Ramazan aylarında mütevellî tarafından ekmek yaptırılacak ve bu ekmeği batıdan gelen ve Kudüs-i Şerif'te mukîm bulunan kadın ve erkek bütün Mağribliler'e dağıtılacaktır. İkinci olarak, Meğâribe Mahallesi fakirlerine Ramazan ve Kurban bayramlarında ve mevlid-i şerîf okunduktan sonra yemek verilecektir. Üçüncü olarak, Mağrib'den gelen Meğâribe Mahallesi'nde sâkin olan ihtiyaç sahiplerine ve evvelden zâviyede mukîm bulunan Mağribliler'e soğuktan korunmak için elbise parası ödenilecektir. Son olarak da, bir Mağribli vefat ettiğinde ve cenaze ile ilgili olarak kefen ve diğer teçhizatları için sarf edilmek üzere ihtiyaç duyulan malzemelerin vakfın gelirlerinden karşılanacaktır.¹⁵

Şeyh Ömer el-Mücerred tarafından vakfedilen ikinci zâviye ise, Kudüs'te mukîm Mağribli fakirlere ve Mağrib'den Beyt-i Mukaddes'e gelenlerin sâkin olmaları için 3 Rebiulevvel 703/15 Ekim 1303 tarihinde vakfedilmiştir.¹⁶ On altı adet hücreden oluşan zâviyenin giderleri için Meğâribe Mahallesi'nden üç ev akar olarak tahsis edilmiştir. Evlerin kira gelirleri ile zâviyenin çeşitli masrafları ile iki bayramda zâviyede okutulacak mevlid-i şerîf sonrasında verilen yemeğin masrafları karşılanacaktır. Vakfiyede ayrıca, bu şartlar yerine getirildikten sonra vakıf gelirlerinden bir şey artarsa onunla ekmek alınarak Receb, Şaban ve Ramazan aylarında Kudüs-i Şerif'deki Meğâribe fakirlerine dağıtılacaktır.¹⁷

Kudüs'te bulunan Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı'nın Gazze'de bulunan akarlarına ait gelir ve giderlerinin muhasebe kayıtlarına detaylı bir şekilde yazıldığı da

14 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No 583: Sayfa No 27/ Sıra No 20.

15 VGMA, Defter No 583: Sayfa No 27/ Sıra No 20.

16 VGMA, Defter No 583: Sayfa No 28/ Sıra No 21.

17 VGMA, Defter No 583: Sayfa No 27/ Sıra No 20.

görülmüştür.¹⁸ Bu kayıtlardaki gelir ve giderler Kudüs'teki Ebu Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred Vakıfları muhasebeleri ile birlikte kaydedilmiştir.¹⁹ Hatta ilgili kayıtlardan Eski Gazze şehrinin ticari kasabası olan es-Sûk'un Derec Mahallesi'nde Kudüs'teki vakfa bağlı ikinci bir Ebu Medyen el-Ğavs Zâviyesi'nin olduğu anlaşılmaktadır.²⁰

Ebu Medyen El-Ğavs ve Şeyh Ömer El-Mücerred Vakıfları Muhasebe Kayıtları

Nispeten az bilinen ve daha az çalışılan muhasebe defterlerini daha iyi kullanmak için öncelikle kayıtların yapılarını anlamak gerekir. Vakıf gelir ve giderlerine ilişkin hesap kayıtlarındaki rakamlar bu yazıdaki incelemenin temeli ni oluşturmaktadır. Bu nedenle vakıf gelir ve gider rakamlarının oluşturulması amacıyla bu dokümanda uygulanan vakıf muhasebe defterlerinin yapısı kısaca tanıtılacaktır.

Muhasebe kayıtlarında dönemsellik ilkesi vardır. Mali dönem ilke olarak bir senedir. Ama ikinci bir prensip daha söz konusudur. Her mütevellî kendi döneminin muhasebesinden sorumludur. Bu nedenle görev değişikliklerinde süresi bir yıldan az veya aşkın muhasebeler ile karşılaşılabılır. Ana muhasebe defteri dönem içerisinde gerçekleşen tüm mali hareketlerin, gelir ve giderlerin toplulaştırılmış sonuçlarını kaydeder.²¹ Yıllık ana muhasebe kayıtları bazen kopyalandıkları merkeze havale edilir ve yerel tutulan hesabı çapraz kontrol etmek için başka bir müsvedde defteri tutulurdu. Bu hesap doğrulandıktan sonra, merkezde onaylanan ve arşivlenen nihai bir belge hazırlanırdı.²²

Çalışma çerçevesinde tespit edilen ve 1272-1317/1855-1900 yılları arasını kapsayan 8 muhasebe kaydı incelenmiştir. Kayıtların tamamı Arapça olarak kaydedilmiştir. Kayıtlarda çoğunlukla “*Ebî Medyen el-Ğavs Vakfı*” ile “*Ömer el-Mücerred Vakfı*”nın gelir ve giderleri birlikte yazılmıştır. Yalnızca 1317/1899-

18 Gazze'de de Kudüs'teki Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı'na bağlı başka bir zâviye ve bu zâviye etrafında Mağribliler'in yaşadığı ikinci bir Meğaribe Mahallesi'nin varlığına ilişkin tafsilatlı bir inceleme, “Geç Dönem Osmanlı Gazze'sinde Ebu Medyen el-Ğavs Zâviyesi Vakfı” başlığı altında yayınlanmak üzere farklı bir çalışmada değerlendirilmiştir.

19 Örn. bkz. *İhyâu 'l-Turâs* Arşivi, Kutu No:41, Dosya No:3/5/28/1272/13.

20 Selim Arafât el-Mübeyyid, *El-Binâyât el-Eseriyye el-İslâmiyye fî Gazze ve kutâihâ*, Kahire, el-Hay'a el-Misriyye el-Âmma li'l-Kitâb, 1987, s. 316.

21 Ömer L. Barkan, “Fatih Cami ve İmareti Tesislerinin 14891490- Yıllarına ait Muhasebe Bilançoları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 23, sayı 1-2, 1962-63, s. 300-301; Kayhan Orbay, “Structure and the Content”, s. 8.

22 Orbay, “Structure and the Content of the Waqf Account Books”, s. 12.

1900 tarihli muhasebe kaydında vakıf adı “*Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı*” olarak kaydedilmiştir. Vakıfların, yıllık olarak hazırlanan muhasebe kayıtları tasdik edilerek, merkeze havale edilmiştir.

Vakıfların yıllara göre gelir-gider durumu ile borç ve gelir fazlasının kaydedildiği yıllık muhasebe kayıtları şöyledir:

Tablo 1. Ebu Medyen Vakfı Mali Durumu, 1272-1317/1855-1900 (kuruş/para)²³

No	Yıl	Gelir	Gider	<i>Bâkî</i> (Kalan)
1	1272/ 1855-1856	13.726	16.023 ,17	2.297,17 (Borç)
2	1275/1858-1859	17.675	27.614 ,20	9.939,2 (Borç)
3	1276/1859-1860	28.453	25.796	2.657 (Fazla)
4	1288/1871-1872	37.679 ,10	32.040 ,05	5.639 ,05 (Fazla)
5	1293/1876	90.136 ,32	57.893 ,10	32.243 ,22 (Fazla)
6	1295/1878	51.946	43.754 ,25	8.191 ,15 (Fazla)
7	1316/1898-1899	59.726	60.542, 22	816, 22 (Borç)
8	1317/1899-1900	72.083, 10	1.306 ,20	1.222 (Borç)

Buna göre vakıf gelirleri yıllar içerisinde artarak 1293/1876 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış, sonraki yıl düşmekle birlikte kısmi artışlar devam etmiştir. Vakfın en fazla gelir fazlasına sahip olduğu yıl da yine 1293/1876 yılı olmuştur. Kayıtların dördünde vakıf borçlu olarak kaydedilmişken, dördünde de gelir fazlası yazılmıştır. Yüzyıl sonuna gelindiğinde ise vakıf, cari yılı borçlu olarak kapatmıştır.

Vakfın Gelirleri

Muhasebe kayıtlarındaki ilk kayıt vakfın gelirlerini içermektedir. Vakfın toplam geliri cari yılda beklenen gelir ile önceki yıla ait vakfın eski mütevellisinde kalan bakiyeden oluşmaktadır.

Tablo 2’de görüleceği üzere vakfın 1272/1855-1856 yılı muhasebe döneminde toplam geliri 13.726 kuruştur.

23 Bahse konu dosyada yaklaşık 76 belge bulunmaktadır. Vakfa ait muhasebe kayıtları da karışık bir şekilde ilgili dosyada muhafaza edilmiştir. Bkz. *İhyâu ’i-Turâs* Arşivi, Kutu No:41, Dosya No:3/5/28/1272/13.

Tablo 2. Vakfın 1272/ 1855-1856 Yılı Gelirleri (Kuruş/Para)

No	Türü	Kiracısı	Miktarı
1	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan musakkafâtın kira gelirleri Cümle Aded 29	-	2.750
2	Vakıf fırının kira geliri	İbn-i Asam	700
3	Vakıf değirmen kira geliri	Kasım Bûca	700
4	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan menzil kirası	Abu Mâcid	200
5	Menzil	Mu'attal	000
6	Meğaribe Mahallesi'nde menzil kirası	Mu'attal	000
7	Meğaribe Mahallesi'nde menzil kirası	Ali Süleyman	300
8	Meğaribe Mahallesi'nde menzil kirası	Mustafa Süleyman	350
9	Meğaribe Mahallesi'nde menzil kirası	Ebu Abid	280
10	İki dükkan kirası	-	40
11	İki dükkan	Mu'attal	000
12	Dellâlîn Çarşısı'nda menzil kirası	Yehud	600
13	Büyük Çarşı içerisinde dükkan kirası	İbn-i Temr	240
14	Dellâlîn Çarşısı'nda dükkan kirası	El-Hac Ahmed el-Mağribî	140
15	Tekke menzili kirası	...	250
16	Meğaribe Mahallesi'nde menzil kirası	Musa Tunûsî	2.000
17	Nısıf menzil kirası	Murad es-Süleymanî	550
18	Menzil kirası	Veled-i Rinova Yehudi	700
19	Menzil kirası	Yehud	570
20	Dükkan ve menzil kirası	Yehud	500
21	Yahudi Mahallesi'ndeki evin kirası	-	750

22	Söz konusu vakfa ait menzilin kirası	Evlâd-ı Ribaz	800
23	Menzil <i>hıkr</i> (mukâta'a) geliri	El-Hac Mahmud Efendi el-Halidî	200
24	Bab-ı Hutta Mahallesi'ndeki menzilin kirası	Şeyh Muhammed İsa	200
25	Meğaribe Mahallesi'nde 1/3 iltizam geliri	-	800
26	Meğaribe Kapısı'nda bulunan <i>hakûre</i> (sebze bahçesi)nin geliri	Mu'attal	000
27	Silvan'da bulunan sebze bahçesi geliri, Ramle'deki zeytinliğin nısıf (1/2) geliri		6
28	Rağib el-İmam Şirketi'ne ait [12]72 tarihli üzüm bağının kira geliri	Mu'attal	0
29	'Ayn-ı Kârim karyesi gelirinden sene [12]72	Mu'attal	0

Tablo 2'de yer alan vakıf gelirleri incelendiğinde; vakfın musakkafât (üstü çatılı mülkler) türünden akarlarının çoğunlukla Meğâribe Mahallesi'nde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Dellâlar Çarşısı'nda bir ev ve bir dükkân, Büyük Çarşı'da bir dükkân, Yahudi Mahallesi'nde bir ev, Bâb-ı Hutta Mahallesi'nde bir ev ve Silvan'da bulunan sebze bahçesi vakfa gelir sağlayan diğer mahallerdeki akarlar olarak kaydedilmiştir.

Vakfın gelirleri arasında ilk olarak 29 kalemde kaydedilen vakıf musakkafâtı-naait kira gelirleri 2.750 kuruş olarak tek kalemde kaydedilmişken, bu üstü çatılı yapıların nitelikleri belirtilmemiştir. Bunu 2.000 kuruş kira ile Musa el-Tunûsî tarafından oturlan vakıf evin kirası takip etmiştir. Vakfın gelirleri arasında, Meğaribe Mahallesi'nde bulunan vakıf evlerin kira gelirlerinin yanı sıra, bir fırın, bir değirmen ve beş dükkânın kira gelirleri de vardır. Vakfın cari yılda iki ev ve iki dükkânı da *mu'attal* (boş) kalmıştır. Meğâribe Mahallesi'nde bulunan *hakûre* (sebze bahçesi) de ilgili cari yılda boş oluşu nedeniyle vakıf bütçesine katkı sağlamazken, Ramle'de bulunan sebze bahçesinin *hıkr* (*hıkr*, mukâta'a) geliri ise vakfın bütçesine oldukça cüz'i bir katkı sağlamıştır. Yine bahse konu cari yılda vakfın köyü olan 'Ayn-ı Kârim köyü akarları boş kalmıştır.

Vakıf musakkafâtında kiracı olarak kaydedilen kişilere bakıldığında ise; üç kiracının "Yehud" şeklinde kaydedildiği görülmüştür. Yahudi Mahallesi'nde olduğu belirtilen bir evde kimin sakin olduğu belirtilmemektedir. Öte yandan Me-

ğaribe Mahallesi’ndeki kiraya verilen evlerin yıllar itibariyle sayılarındaki artışlar Yahudilerin “Ağlama Duvarı”na yakın olmak maksadıyla mahalledeki vakıf evlerden kiralamış olmaları ihtimalini de akla getirmektedir.

Çalışma çerçevesinde incelenen ve birbirini takip eden 1275/1858-59 yılı Muharrem ayı başlangıcından itibaren 1276/1859-60 yılı Zilhiccesi sonuna kadar iki muhasebe kaydında vakıf gelirlerinin artarak devam ettiği görülmüştür. Vakfın 1275/1858-59 yılı kira geliri 17.045 kuruş olup, bu miktar sonraki muhasebe kaydında 19.953 kuruşa ulaşmıştır.

Tablo 3. Vakfın 1275/1858-59 ile 1276/1859-60 yılı gelirleri (Kuruş/Para)

No	Akar Türü	Kiracı	Yılı	Miktarı
1	Fırın	İbn Zuheyman	75	750
			76	1000
2	Değirmen	İbn Bûca	75	750
			76	700
3	Menzil	Ebu Macid	75	250
			76	250
4	Menzil	El-Akkarî	75	700
			76	800
5	Menzil	İbn Zelma, el-Yehudi	75	900
			76	1200
6	Menzil	El-Hıyam Nesim	75	900
			76	1200
7	Menzil	Dellâlîn	75	800
			76	800
8	Menzil	Yehud	75	500
			76	500
9	Menzil	Ali el-Bistâmî	75	330
			76	600
10	Menzil	Yehud	75	700
			76	900
11	Menzil	El-Akkar	75	450
			76	450
12	Değirmen	Hamûde	75	220
			76	220

13	Menzil	-	75	362
			76	400
14	Menzil	-	75	2300
			76	3000
15	Menzil	Ebu Mesud	75	300
			76	400
16	Menzil	Ahmed Tutah	75	450
			76	450
17	Dükkân	El-Mezmirî	75	100
			76	180
18	Dükkân	...	75	60
			76	60
19	Dükkân	El-Cum'a	75	450
			76	500
20	Dükkân	-	-	-
21	Menzil	Ömer Ebu Mes'ud	75	500
			76	500
22	Meğâribe Mahalle- si kiraları	-	75	1750
			76	2500
23	Meğâribe Mahal- lesi'nde bulunan ...		75	1200
			76	1000
24	Menzil mukâta'ası	Seyyid Mahmud Efendi el-Hâlidî	75	200
			76	200
25	Dükkân	Es-Sûrî	75	60
			76	00
26	Dükkân	-	75	60
			76	60
27	Ev (<i>Dâr</i>)	Bâbü'l-Bekâ'da	75	333
			76	333
28	Menzil	El-'Alemî	75	600
			76	600
29	Menzil	Ahvil	75	400
			76	400

30	Ev (<i>Dâr</i>)	-	75	250
			76	350
31	Ev (<i>Dâr</i>)	-	75	400
			76	400
32	Dükkân	-	75	20
			76	00

Tablo 3'te sunulan ve vakfın 1275/1858-59 ile 1276/1859-60 yıllarına ait gelirlerini gösteren muhasebe kayıtları kira miktarlarının değişimi ve kiracıların takip edilebilmesini mümkün kılmıştır. Her iki yılda da vakfa ait 32 musakkafât kaydedilmiştir. Öte yandan, birbirini takip eden bu muhasebe kayıtlarında yer alan gelir kalemleri incelendiğinde; büyük oranda kira gelirlerindeki artış vakıf gelirlerindeki artışın gerekçesi olarak görülmektedir. Her iki yıla ait muhasebe kayıtları Tablo 2'de sunulan ve 1272/1855-56 yılına ait gelir kalemleri ile kıyaslandığında; vakfa ait boş olan ev ve dükkânlar kiraya verilmiş, yalnızca bir dükkân birbirini takip eden iki muhasebe kaydında boş kalmıştır. 1272/1855-56 yılında bu boş dükkâna ek olarak, Silsile Mahallesi'nde olan ev ile mevki belirtilmeyen bir dükkân da boş kalmıştır. Yine de artan kira gelirleri nedeniyle 1276/1859-1860 yılı gelirleri önceki yıla göre artmıştır.²⁴

Çalışma çerçevesinde incelenen dördüncü muhasebe kaydı 1288/1871-72 yılı Muharrem ayı başlangıcından Zilhicce ayı sonuna kadar bir yıllık dönemi kapsar. Bu yılda, vakfın gelirlerinde muazzam bir artış olmuş ve vakfın gelirleri neredeyse üç katına çıkmış ve vakıf gelir fazlası vermiştir. Vakfın gelirlerine ilişkin detaylar ise şöyledir:

Tablo 4. Vakfın 1288/1871-72 yıllarına ait gelirleri

No	Vakfın Gelirleri	Kiracı	Ücret/Kuruş
1	Dükkân – Silsile Mahallesi'nde	Mu'attal	-
2	Dükkân – Silsile Mahallesi'nde	el-'Anbâvî	40
3	Dükkan-ı mahâziyye	el-Hac Ahmed	80
4	Dükkân- Dellâllar Çarşısı'nda	el-Yehudi es-Sa'âti	350
5	Dükkân- Dellâllar Çarşısı'nda	el-Kendirici	200
6	Dükkân- Dellâllar Çarşısı'nda	Abdullah Kutayna	600
7	Dükkân- Yemekçiler (Tabh) Çarşısı'nda	Bekir el-Kutb	500

24 *İhyâu'l-Turâs* Arşivi, Kutu No: 41, Dosya No:3/5/28/1272/13.

8	Dükkan	-	
9	Meğaribe Mahallesi'nde fırın	-	1200
10	Meğaribe Mahallesi'nde değirmen	El-A'zâbî	850
11	Meğaribe Mahallesi'nde değirmenin önündeki evin kirası	El-A'rabî	400
12	Meğaribe Mahallesi'nde ev	Ebû Süleyman (5 ay)	125
13	Meğaribe Mahallesi'nde ev	Harim (7 ay)	350
14	Meğaribe Mahallesi'nde ev	el-Hac Said Ebu Mesmûr	500
15	Meğaribe Mahallesi'nde ev (1/3 hisseli)	Taha Abdurrahman	160
16	Meğaribe Mahallesi'nde ev	Evlâd-ı Ebu Hamza	500
17	Meğaribe Mahallesi'nde ev	İbrahim el-Haceşe (6 ay)	200
18	Meğaribe Mahallesi'nde ev	...	250
19	Meğaribe Mahallesi'nde ev	İbn-i Mustafa	600
20	Meğaribe Mahallesi'nde ev	Halîle	600
21	Meğaribe Mahallesi'nde ev	Said Subhi	500
22	Meğaribe Mahallesi'nde ev	el-Mesmiyye bi-dâr-ı el-Mezmizî seken Zeliha Hanım	100
23	Meğaribe Mahallesi'nde ev	el-Hac Ahmed Tûtâ'	500
24	Meğaribe Mahallesi'nde ev	İbrahim ...	500
25	Meğaribe Mahallesi'nde ev	Hazme	220
26	Meğaribe Mahallesi'nde alt katta ahır	Mu'attal	-
27	Meğaribe Mahallesi'nde ikinci ahır	Mehmed es-Sâbî (4 ay)	28
28	Meğaribe Mahallesi'nde 5 evin kirası	5 ev	2700

29	Meğaribe Mahallesi'nde iki sebze bahçesi kirası	2 sebze bahçesi	100
30	Meğaribe Mahallesi'nde ev	El-A'râbî	100
31	Sebze bahçesi	-	
32	Sebze bahçesi	-	12
33	3 kırat hisseli üzüm bağı kirası	-	30
34	...	-	380
35	Yahudi Mahallesi'nde ev ve dükkân kirası	Es-Siknaci	1000
36	Yahudi Mahallesi'nde ev	-	2500
37	Ermeni Mahallesi'nde ev	Harim zeheb es-Siknâcî	1500
38	Nasâra Mahallesi'nde yarım hisseli ev kirası	Siknâcî (1,5 yıl)	1211
39	Haddâdîn Mahallesi'nde ev	Nesir ve Neccâr	1850
40	Vâd Mahallesi'nde ev	Harim el-Yehûdiyye	600
41	Hatt el-Bistâmiyye'de bulunan dükkan kirası	Tekrûrî	42
42	Ev	el-A'vânî	600
43	Ahır	mu'attal	0
44	Bâb-I Hutta Mahallesi'nde alt katında bulunan ahır ile birlikte ev kirası	2,5 aydan beri	125
45	Ahır ve arkasında bulunan sebze bahçesi kirası	el-Cevş	125
46	Ev mukâta'ası (<i>hikr-i dâr</i>)	el-Hac Mahmud Efendi el-Hâlidî	200
47	Sebze bahçesi mukâta'ası (<i>hikr-i hakûre</i>)	evlâd-ı Ğanâmel-Kâniyye el-Cezâyirî	0
48	Hikr kıt'ati Erhayn Mihâil Râheyl bi-takriyye 'Ayn-ı Kârim	2	30

49	Yakub'a satılan üzüm bağının hıkr geliri (Ne zaman parası alınırsa o zaman hesaba girer.)	-	0
50	'Ayn-ı Kârim arazisinde bulunan üzüm bağının hıkr geliri (Ne zaman parası alınırsa o zaman hesaba girer.)	1	0
51	'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan arsanın Efrenc Kilisesi'nden alınacak olan hıkr geliri (Ne zaman parası alınırsa o zaman hesaba girer.)	-	0
52	2 kıt'a arsa icârı 'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan (86 sonuna kadar 4 sene müddetince)	Kıt'a 2	432
53	Dellâlların aidatı	-	0
54	Gazze'de bulunan 4 dükkânın kirası	4	168
55	Gazze'de bulunan 3 evin kirası	3	225
56	Gazze'de Beytü'l-İhya sahasında bulunan Zehârine arsası		132
57	Gazze'de Hacme Çarşısı'nda bulunan ve Mesihyyeden Bahaim'e satılan hakûre		00
58	Gazze denizi arsasında diyane arsası	-	0
59	Ramle'de bulunan bostan	1	500
60	Takârine Mahallesi'nde bulunan meyveli ağaçların satışı		2370
61	Dellâllar Çarşısı'nda bulunan Nesim el-Yahudi tarafından oturulan evin kirası	1	1725
62	Yahudinin oturduğu Tabûne Derci (Merdiven) arkasında bulunan evin kirası	1	1500
63	Yahudi Mahallesi'nde bulunan ve Şeyh Haydar'ın oturduğu evin kirası	1	1200

Buna göre vakfın önceki muhasebe defterlerinde kayıtlı kira geliri alınan ev sayısı 30'a çıkmıştır. İlâveten bir de yarım hisseli evin kira geliri de yine vakıf gelirleri arasındadır. Bunun yanı sıra henüz vakıf gelirlerine katılmamakla birlikte, gelirleri vakfa ait olan 'Ayn-ı Kârim köyündeki bazı arazilerden elde edilen mukâta'a gelirleri vakıf bütçesine katkı sağlamıştır. Bunlardan, ilki Mihâil Râheyl'den tahsil edilen mukâta'a geliri, ikincisi 'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan 2 kıt'a arsanın kira geliridir.

1288/1871-72 yılına ait muhasebe kaydında önceki muhasebelerden ayrı olarak Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı'nın Gazze'de bulunan akar gelirlerinin de dahil edildiği görülmüştür. Gazze'de bulunan vakıf akarlar toplamda 7 ev ve 4 dükânın kirası ile Gazze'de "Beytü'l-İhyâ" sahasında bulunan Zehârine arsasının kira geliri, Hacme Çarşısı'nda bulunan sebze bahçesi, Tekârine Mahallesi'nde bulunan meyveli ağaçların satış bedeli kaydedilmiştir. Vakfın Ramle'de bulunan bostanının kira geliri de bu gelirler arasında yazılmıştır.

Çalışma çerçevesinde incelenen daha erken tarihli muhasebe kayıtlarında yer almayan bir gelir kalemi olarak "dellâllar şeyhliği" aidatı eklenmiştir. Mahallenin vakıflarının yönetim ve diğer görevlilerine ilişkin daha önce kaleme alınan bir incelemede; VGMA'da bulunan ve mahalledeki vakıflara yapılan görevli atamalarını ihtiva eden Hurûfât ve *Atik* (eski) ve *Cedîd* (yeni) Hazîne Defterleri kayıtlarında mahallede vakfın müteveli, nâzır ve türbedârı olan kişinin aynı zamanda da "*şeyh-i dellâlân*" olacağına kaydedildiği tespit edilmişti.²⁵ Bahse konu atık kayıtlarda "*vakf-ı mezbûra her kim türbedâr ve müteveli ve nâzır olur ise Kudüs-i Şerif'in dellâlân meşîhati kadîmden beru meşrûtasıdır*" notu yazılmıştı.²⁶ Böylece, mahalle vakıflarının türbedâr, müteveli ve nâzır olan kişinin [günlük 7 akçe ile] aynı zamanda dellâllar şeyhliği makamının da sahibi olacağı kayıtlıdır.²⁷ Dellâllar şeyhliği ise Kudüs kentinin 17. yüzyılda en faal loncaları arasındaydı.²⁸ Bir mesleği ifade eden "dellâl" ismi "simsar," "aracı," yani "satıcı" gibi anlamları haiz olup, bu görevi yerine getiren lonca mensupları "çığırtkanlık" yapmakta idi. Bu örgütlenmenin şeyhi de dellâllar şeyhi olarak anılmakta idi. Hem düzenli bir ücret, hem de loncanın her işleminden belirli bir pay alınması istisnai bir durum olup, dellâllar şeyhliğini diğerlerine göre daha kazançlı kılmakta idi. Bu sebeplerledir ki, 17. ve 18. yüzyılların de-

25 Memiş, "18. Yüzyılda Kudüs'te", s. 45.

26 VGMA 515: 97/157.

27 VGMA 515: 97/157.

28 Amnon Cohen, *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, çev.N. Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2003, s. 172.

ğışık yıllarında bu loncanın başına Mağribîler cemaatinin reisi geçmiştir.²⁹ Bu da yukarıda yer verilen muhasebe kaydının da işaret ettiği üzere vakfa ayrı bir gelir kalemi anlamına gelmekte idi.

Çalışma çerçevesinde incelenen beşinci muhasebe kaydı 1293/1876 tarihli kayıttır. Bu muhasebe kaydı, incelenen muhasebe kayıtları içerisinde vakfın en fazla gelir sağladığı cari yıl olduğunu göstermiştir. 1288/1871-72 yılı ile kıyaslandığında 37.679 kuruş 10 para olan vakıf geliri, 1293/1876 yılında 90.136 kuruş 32 paraya yükselmiştir. 1293/1876 yılı muhasebe kaydında vakıf evlerden alınan kira gelirleri tek kalemde 2.200 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra 11 dükkân kirası, 5 sebze bahçesi, bir değirmen, bir fırın ve beş de ahır kirası kaydedilmiştir. Önceki yıllara göre vakfın gelirlerinin yaklaşık 2,5 kat artmasının temel sebebi ise; önceki yıldan mütevellî elinde kalan gelir fazlasının vakfın gelirlerine dâhil olmasıdır. Bununla birlikte vakfın Gazze'deki akarlarının gelirler kısmı başında kaydedilen önceki yıldan devreden gelir fazlasının, üç aylık bir gelir fazlası olduğuna işaret etmiştir. Ancak bu gelir fazlası 23.158 kuruş olup, bu miktar örneğin vakfın 1272/1855-56 ile 1275/1858-59 yıllarına ait bütün gelirlerinden daha fazladır.

Öte yandan, vakfın kiralanan akar sayısındaki artışlar birkaç nedene bağlanabilir. Öncelikle çalışmanın giderler kısmında etraflıca inceleneceği üzere, vakıf evler başta olmak üzere vakfın akarlarının tamir ve bakımlarının vakıf giderleri arasında oldukça mühim bir paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneğin bu sayı 1275/1858-59 yılında 2 kalemde yazılmış iken, bu sayı 1293/1876 yılında 24'e, 1316/1898-99 yılında 32'ye çıkmıştır.³⁰ Bu da tamir ve bakımı yapılan ev, dükkân vb. akarların kiraya verilmesi neticesinde kiralanan vakıf akar sayılarının artmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bir diğer gerekçe de, vakıf ev ve dükkânların boş bırakılmış olması ihtimalidir. Bu konuda da yetki aynı zamanda da vakfiye şartı gereği *Şeyhü'l-Meğaribe* olan mütevellîye aitti. Son olarak da, vakıf akarlarının vakfın kuruluş amacına aykırı olarak kullanılmış olması ihtimali de yine olası gözükmemektedir.

Vakfın 1293/1876 yılı gelirlerine ilişkin diğer detaylar ise şöyledir:

29 Cohen, *a.g.e.*, s. 173.

30 Diğer muhasebe kayıtlarında yer alan tamir ve bakım harcama kalemlerine ilişkin detaylı inceleme için bkz. Tablo 12.

Tablo 5. Vakfın 1293/1876 yılına ait gelirleri

No	Vakfın Gelirleri	Kiracı	Ücret (Kuruş/ Para)
1	Vakfın [12]92 yılına ait gelir fazlası, ki bu Gazze'den gönderilmiş ve üç aylık Şevval başından Zilhicce [1]293 yılı sonuna kadar gönderilen gelir fazlası	-	23.158,32
2	Silsile Mahallesi'nde bulunan dükkân	Mu'attal	000
3	Silsile Mahallesi'nde bulunan dükkân kirası	'Anbâvî	60
4	Dükkan kirası	El-Hac Ahmed Tutah	80
5	Dellâllar Çarşısı2nda bulunan dükkânın kirası	Musa Kelde es-Siknâcî	350
6	Dellallar Çarşısı yakınında bulunan dükkânın kirası	Aziz el-Kendirci	200
7	Dellallar Çarşısı'nda bulunan büyük dükkânın kirası	Abdullah Kutayna	600
8	Nasara'da bulunan iki dükkanın kirası	-	000
9	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan dükkânın kirası	Halil	1500
10	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan değirmenin kirası	Ağrabî	1000
11	Yemekçiler Çarşısı (<i>As-sûk at-Tabh</i>) da bulunan dükkanın kirası	-	600
12	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Ağrabî	400
13	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Ebu Mazi	300
14	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ve Şeyh Hasan makamı karşısında bulunan evin kirası	-	300

15	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	el-Hac Said Abu Mes'ud	500
16	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin sülüs kirası	Taha al-Ağa	160
17	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Emin Zağza	600
18	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Muhammed Ali et-Terbakî	400
19	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	-	000
20	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Kanber	800
21	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Halile	600
22	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Ali el-Bahşı	600
23	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Said et-Tütüncü	500
24	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	el-Hac Ahmed Tutah	500
25	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	İbrahim el-Miha	500
26	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası	-	400
27	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan tahtani bir ahır-	Mu'attal	000
28	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ikinci ahırın kirası	-	90
29	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan bütün odaların kiralari	-	2200
30	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan değirmen ve fırın hizasında bulunan iki kıt'a hakurenin kirası	-	150
31	Havâkir Kapısı'nda bulunan hakurenin kirası	-	150

32	Meğaribe Kapısı karşısında bulunan hakurenin kirası	-	200
33	Hakurenin karşısında Silvan'da bulunan zeytin kirası	-	11
34	Bereket Sultan'dan önceki üzüm bağı yakınında bulunan üç kıt'a zeytin ücreti	-	24
35	¼ üzüm bağı	-	560
36	Ramle'de bulunan bostan arsasının ücreti	-	500
37	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan kaktüs hurmasının Ahmed Sutah'a satılmasından elde edilen gelir	-	1500
38	Dellallar Çarşısı'nda bulunan evin kirası	Nesim	2000
39	Tabune yokuşunda bulunan evin kirası	Siknacı	1900
40	Şeyh Haydar hattında bulunan evin kirası	Yahudi hanim el-Yaşar	2000
41	Ev ve dükkanın kirası	İshak es-Siknaci	1300
42	Ev kirası	-	3000
43	Ermeni Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Zeheb es-Siknaci	1800
44	Nasara Mahallesi'nde bulunan nısıf hisseli evin kirası	Yohan Herş	1300
45	Haddadin Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Rum Kilisesi	2200
46	Vâd Mahallesi'nde bulunan evin kirası	Yahudi	800
47	Bistami hattında bulunan dükkanın kirası	Beyt Cüzüğ	100
48	Ev kirası	Muhammed el-Bahari	600
49	Vakıf evin [altında] ıstabl (ahır) kirası	Hüseyin el-Halil	50

50	Bab-ı Hutta'da bulunan evin kirası	İbrahim Ağa Buzbaşı	600
51	ıstabl ve hakurenin kirası	Bin Abu Farah	125
52	'Ayn-ı Kârim köyünün 92 senesi Martından öşür bedelleri	-	32.100
53	Ev hıkr bedeli	El-Hac Mahmud Efendi el-Halidi	200
54	Hakûrenin hıkr bedeli	Evlad-ı Ğanem el-Cezâyiri	000
55	Vakıf odaların hıkr bedeli	Abdulkadir el-Halili	000
56	Üç kırat hisseli evin hıkr bedeli	Rum Kilisesi	25,20
57	'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan iki kıtâ arsanın 92 ve 93 yıllarına ait hıkr geliri	Mihail Raheyl	60
58	'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan ve Arşimendiyet tarafından satın alınan üzüm bağçelerinin hıkr geliri	Arşimendiyet	000
59	'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan üzüm bağı arsasının hıkr geliri	-	000
60	'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan ve Efrenc Kilisesi tarafından kendi mülkü sayıldığından beri hıkr geliri	Efrenc Kilisesi	000
61	'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan ve Sahyun rahipleri tarafından kendi mülkü sayıldığından beri iki kıta arsanın hıkr geliri	Sahyun rahipleri	000
62	Dellâlbaşlık aidatı mîrî tarafından mazbut olan gelir	-	000
63	Gazze'de bulunan 4 dükkanın ücreti	-	197
64	Gazze'de bulunan 3 evin ücreti	-	275
65	Gazze'de bulunan Zehârine arsasının ücreti	-	000
66	Gazze'de bulunan hakurenin ücreti	-	000

Buna göre; 1876 yılında vakfın kira geliri elde ettiği ev sayısı 22'ye, dükân sayısı da 11'e ulaşmıştır. Bu sayıya Meğaribe Mahallesi'nde 1/3 hisseli ev ve Nasâra Mahallesi'nde bulunan ½ hisseli evi de eklersek vakfa kira geliri geti-

ren ev sayısı 24'e ulaşır. Gelir kalemleri arasında ciddi bir orana sahip Meğaribe Mahallesi'nde bulunan odaların toplam kira geliri 2.200 kuruş olmuştur. Bunun yanı sıra Meğaribe Mahallesi'nde bulunan bir değirmen, iki ahır, iki kıt'a sebze bahçesi, Havâkir Kapısı'ndaki sebze bahçesi, Meğaribe Kapısı karşısında bulunan sebze bahçesi, Silvan'da bulunan zeytin bahçesi, Bereket Sultan'da bulunan üzüm bağı yakınındaki zeytinlik, ¼ hisseli üzüm bağı, Ramle'de bulunan bostanın kirası ve yine mahallede bulunan ahır ve sebze bahçesi vakfin gelirleri arasında kaydedilmiştir.

1292/1875 yılı başından itibaren 'Ayn-ı Kârim köyünün öşür gelirleri 32.100 kuruş olmuş ve önceki yıllarla kıyaslandığında vakıf gelirlerinde muazzam bir artışa sebep olmuştur. Bunun yanı sıra önceki yıllarda boş kalan vakıf arazilerin mukâta'a gelirleri ile köydeki zemini vakfa ait iki evin mukâta'a geliri de yine vakfin cari yıldaki diğer gelir kalemleri olarak kaydedilmiştir.

1293/1876 yılı önceki yıllara ait muhasebe kayıtları ile kıyaslandığında vakfa ait hem musakkafât nev'inden şehirde bulunan akarların gelirleri artarken, hem de vakfin köyü 'Ayn-ı Kârim'in öşür ve mukâta'a gelirleri vakıf bütçesine önemli gelir sağlamıştır.

Çalışma çerçevesinde incelenen 1295/1878 yılına ait altıncı muhasebe kaydında vakfin gelirleri azalmakla birlikte fazla vermeye devam ettiği görülmüştür. İlgili cari yılın gelirleri şöyledir:

Tablo 6. Vakfin 1295/1878 yılına ait gelirleri

No	Gelirler	Kiracı	Ücret
1	"Fazla-i vakf sene [12]94 'alâ müteveli"	-	22.911
2	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin 295 yılına ait kirası	Abdurrahman Efendi Hadûne	1.425
3	Dellâllar Çarşısı'nda bulunan evin 295 yılı kirası	Şemuyil	2.000
4	Dercetü'l-Tabûne'de bulunan alt kat evin 295 ve 296 yılları kirası	Savâ'a es-Siknâci	3.000
5	Yahudi Mahallesi'nde alt katta bulunan dükkan kirası-sene 95	İshak es-Siknâci	1.300

6	Yahudi Mahallesi'nde bulunan evin kirası - sene 295	...	2.500
7	Ermeni Mahallesi'ndeki evin kirası-3 yıllıkGurre-i Muharrem 295 yılı başlangıcından 297 yılı Zilhiccesine kadar	Zeheb binti Şemuyil Şebîra	4.500
8	Yahudi Mahallesi'nde Şeyh Haydar yakınında bulunan evin kirası- 95 ve 96 yıllarına ait	Behur Şemuyil	3.800
9	Dâru'l-Hukûme tucâhında bulunan evin kirası - sene 95	Yakub el-Muğzili el-Müsevî	--
10	Nasâra Mahallesi'nde bulunan yarım hisseli vakıf evin kirası- 10 şehr min Rebi-u's-Sani sene 95	Ali Efendi el-'Alemî	600
11	İcâr-ı dâr tucâhu kahve min ğaye-i sene 95	Nur Muhammed	600
	Dellâlar Çarşısı'nda bulunan büyük dükkanın kirası-sene 95	Abdülkadir el-Muhibbi el-Halilî	600
12	Dellâlar Çarşısı'nda bulunan ikinci dükkanın kirası - sene 95	Musa Kelde es-Siknâcî	300
13	Dellâlar Çarşısı'nda alt katta bulunan evin kirası-sene 95	'Abriz es-Siknâcî	200
14	al-Battîh Çarşısı'nda bulunan dükkanın kirası - sene 95	Hüseyin Ağnam	450
15	Silsile Çarşısı'nda bulunan dükkan kirası - sene 95	...	80
16	Meğâribe Mahallesi'nde bulunan fırının kirası - sene 95	Halil eş-Şamî	1.500
17	Meğâribe Mahallesi'nde bulunan değirmenin kirası-sene 95	El-A'rabî	1.000

18	İcâr-ı dâr tûcâhu et-Tahûne sene 95	El-A'rabî	400
19	Meğârîbe Mahallesi'nde Burak yakınında bulunan evin kirası - sene 95	Şems Ebu Mes'ud	500
20	Meğârîbe Mahallesi'nde bulunan evin kirası - sene 95	Muhammed Ali el-mütevelli	400
21	Meğârîbe Mahallesi'nde bulunan evin kirası- sene 95	Süleyman es-Safat	600
22	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan "dâr er-Rummâne"- kirası - sene 295	Halil eş-Şamî	600
23	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kirası - sene 95	el-Hac Ahmed Tûta'	500
24	Merhûm el-Hac Mahmud Efendi el-Halidî veresesinde alınan evin hıkr geliri sene 95		200
25	Lud haricinde bulunan zeytin bağının kira geliri sene 95		350
26	'Ayn-ı Kârim köyünde bulunan ve Latin Mihâil Raheyl uhdesinde bulunan ev ve arazinin hıkr geliri		30

Buna göre; muhasebe kaydında dikkati çeken ilk husus önceki cari yıldan mütevelli elinde kalan 22.911 kuruş bakiyye olmuştur. 13 ev, bir nısıf hisseli ev, 6 dükkân, bir fırın, bir değirmen ve 'Ayn-ı Kârim'de bulunan iki evin mukâta'a gelirleri ile arsa ve Lud'da bulunan zeytin ağaçlarının kira gelirleri vakfın gelirleri olarak 26 kalemde 51.946 kuruş olarak kaydedilmiştir. 1293/1876 yılı muhasebe kaydında 90.126 kuruş 12 para olan gelirlerin oldukça düştüğü görülmüştür. Bu da hem şehir merkezinde bulunan akarların sayılarındaki ve kira gelirlerindeki düşüşe, hem de vakfın köyü 'Ayn-ı Kârim'in cüz'i katkısına bağlanabilir.

Çalışma çerçevesinde incelenen yedinci muhasebe kaydı 1326/1898-99 yılına aittir. Buna göre vakfın gelirleri şöyledir:

Tablo 7. Vakfin 1316/1898-99 yılına ait gelirleri

No	Gelirler	Kiracı	Kuruş
1	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	eş-Şeyh Ali Ebu Macid	337
2	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	evlâd-ı Halîl	583,10
3	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	İsmail Betâsın	726,20
4	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Ömer 'Ulvan	625
5	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Ali en-Nattam	416,20
6	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Ebu Şerif	525,30
7	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	el-Hac Muhammed Za'zu' (Zağzuğ)'	300,30
8	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Abdülcevad es-Saka	500
9	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	el-Hurme Hadra	228
10	Meğaribe Mahallesi'ndeki değirmenin kira geliri	es-Sahsah ve ibni el-Mala'î	750
11	Meğaribe Mahallesi'ndeki fırının kira geliri	el-Hac Ahmed el-Mağribi	1.333,20
12	Meğaribe suru dışındaki sebze bahçesinin kira geliri	el-Hac Hüseyin es-Silvanî	225
13	Meğaribe suru içindeki sebze bahçesinin kira geliri	eş-Şeyh Ali es-Silvanî	166,20
14	Fırın sathı civarında iki sebze bahçesinin kira geliri	el-Hac Mübarek elinde	295
15	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	el-Hac Ahmed Tutah	500

16	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Abdullah Tutah	500
17	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	İbrahim Hamîs	583,10
18	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Reşid Ebu Mes'ud	453,20
19	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	el-Hac Derviş Siyâm	635,30
20	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Selim er-Remlâvî	431,20
21	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	Abdullah Arif	545
22	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kira geliri	es-Serih	416,20
23	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri aylık 10	Ağrabi el-Halîf	391,20
24	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan üç <i>buyût</i> (odanın) kira geliri	Halil eş-Şerâbâtî	450
25	El-Sabra Ebi Ahmed Taha zamanındaki gelir		1.180,30
26	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	Selim el-Harrâz	135
27	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	El-Hac Ahmed Tûtah	124,30
28	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	el-Yahudî el-Kendirci	250
29	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	el-Yahudî es-Sâyîğ	316,20
30	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	ibn-i Musa Ebû Akr	666,20
31	Hâdır Çarşısı'nda bulunan dükkanın kira geliri	Ebî Ğuneym/Ğanim	454,10

32	Nasâra Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri	Deyri'r-Rûm	1.453,10
33	Yahudi Mahallesi'nde bulunan evin, dükkan ile birlikte kira geliri		2.166,25
34	Ermeni Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri	ez-Zehb es-Siknâciyye	1.500
35	Dercü't-Tâbûnî'de bulunan evin kira geliri	el-Yehûdî el-Akkâd	1.833,20
36	Dellâlîn Çarşısı'nda bulunan evin kira geliri	es-Sinâzî	1.583,10
37	Ev kira geliri	Ebi Bâruh eş-Şeyh Hisar	1.500
38	El-Lumâre el-Ufeyra ev ve altında bulunan dükkanın kira geliri	Zeylak es-Siknâci	1.458,10
39	Vâd Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri	Yakub es-Siknâci	750
40	Mağribî Kahvesi yakınında bulunan evin kira geliri	Ali el-Afgânî	666,20
41	Mağribî Kahvesi yakınında bulunan dükkanın kira geliri	Ahmed es-Semân	181,20
42	Mağribî Kahvesi yakınında bulunan ahırın kira geliri	Kasım el-Muşaşa'	75
43	Nasâra Mahallesi'nde evin kira geliri	Şeyh Abdurezzak el-Alemi şirketi tarafından kullanılan	2.361,20
44	Ramle'de bulunan bostan arsası kira geliri		1.135,10
45	Zeytin hasılatı		1.364,20
46	Cûretü'l-'Inâb'da bulunan vakıf zeytinlik hissesi kira geliri		48,20
47	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan sülüs (1/3) hisseli evin kirası	Evlâd-ı Taha	137,20
48	Nasâra Mahallesi'nde bulunan hıkr hasılatı, 301 senesi başlangıcından 313 senesi sonuna kadar	Şeyh Yusuf Fâhum elinde bulunan	562,20

49	Nasâra Mahallesi'nde bulunan hıkr hasılatı, elinde bulunan 301 senesi başlangıcından 313 senesi sonuna kadar	El-Pasi Erşid ve Kosta Bişara	1170
50	Nasâra Mahallesi'nde bulunan hıkr hasılatı, 301 senesi başlangıcından 313 senesi sonuna kadar	Ebu Nuful yedinde,	990
51	'Ayn-ı Kârim karyesinde 1 kıt'a arsa hıkr bedeli		48
52	'Ayn-ı Kârim karyesinde bina inşası hıkr bedeli		90
53	Latin Kilisesi'nden alınan kira geliri 312'den 317 senesine		75
54	'Ayn-ı Kârim Köyünde bulunan Latin Patriği'nden alınan kira geliri 312'den 317 senesine		150
55	'Ayn-ı Kârim köyü a'şar bedeli		20.416,30
56	Evkaf Sandığı'ndan 'Ayn-ı Kârim köyü a'şar bedeli		3.431,10

Önceki muhasebe kaydı ile kıyaslandığında; vakfın geliri 51.946 kuruştan 59.726 kuruşa yükselmiştir. Yine önceki cari yılda 26 kalemdede kaydedilen vakıf gelirleri 1316/1898-99 yılına 56 kalemdede kaydedilmiştir. Vakfın Meğaribe Mahallesi'nde bulunan akarları ile diğer mahallerde olan akarları daha belirgin bir şekilde ayrı yazılmıştır. Buna göre vakfın Meğaribe Mahallesi'nde kira getiren 18 ev, odalar, 6 dükkân, bir değirmen, bir fırın, dört sebze bahçesi bulunmakta idi. Önceki muhasebe kayıtlarından ayrı olarak vakfın mahalle dışındaki akarları da hem sayı hem de gelirleri bakımından artmıştır. Özellikle Nasâra Mahallesi'nde bulunan akarların kira gelirleri de fazladır. Bunun yanı sıra vakfın köyü olan 'Ayn-ı Kârim köyünden dört kalemdede alınan 363 kuruş mukâta'a gelirleri ile 20.416 kuruş öşür gelirleri vakıf bütçesine kayda değer katkı sağlamıştır. Son olarak, önceki muhasebe kayıtlarında yer almayan "Evkaf Sandığından 'Ayn-ı Kârim köyü a'şar bedeli" başlığı altında ayrı bir kalemdede evkaf sandığından alınan gelir eklenmiştir.

Çalışma çerçevesinde incelenen 1317/1899-1900 tarihli son muhasebe kaydında vakıf gelirleri artmaya devam etmiş ve 72.083 kuruş 10 para olarak ya-

zılmıştır. Önceki yıla ait muhasebe kaydında olduğu gibi öncelikle Meğaribe Mahallesi'nde bulunan vakıf akarları, sonrasında diğer mahallerdeki akarlar kaydedilmiştir. Önceki kayıtlardan farklı olarak 'Ayn-ı Kârim köyünün öşür gelirleri yazlık ve kışlık olarak iki kalemde yazılmıştır. Bu da uygun iklim şartlarına bağlı olarak ilgili cari yılda iki hasat yapıldığını göstermektedir. Son olarak da “*Vâridât-ı Zâviye-i Gazze*” başlığı altında vakfın Gazze'de bulunan akarlarından elde edilen gelirleri altı kalemde kaydedilmiştir. Bunların detayları şöyledir:

Tablo 8. Vakfın 1317/1899-1900 yılına ait gelirleri

No	Gelirler	Kiracı	Kuruş
1	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	eş-Şeyh Ali Ebu Macid	337
2	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	evlâd-ı Halflu	583,10
3	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	el-Hac Cum'a Salah	625
4	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	Ali en-Nattam	450
5	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	Ebu Şerif	525,30
6	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	el-Hac Mehmed Za'-zu' (Zağzuğ)'	430,30
7	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	Abdülcevad es-Saka	500
8	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	el-Hurme Hazre	228
9	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	el-Hac Ahmed Tutah	500
10	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	Abdullah Tutah	500
11	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	İbrahim Hamîs	583,10
12	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	Reşid Ebu Mes'ud	453,20
13	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	el-Hac Derviş Siyâm	635,30
14	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	Selim er-Remlâvî	430,20
15	Meğaribe Mahallesi'ndeki evin kirası	Abdullah Arif	545
16	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan üç <i>buyût</i> (odanın) kira geliri	Halil eş-Şerâbâtî	450
17	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan <i>tâhûne</i> (değirmenin) kira geliri	es-Sahsahî	750

18	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan fırının kira geliri	Musa el-Kazamânî	1.000
19	Sur dışında bulunan sebze bahçesinin kira geliri	Hüseyin es-Silvânî	225
20	Sur içinde bulunan sebze bahçesinin kira geliri	eş-Şeyh Ali es-Silvânî	166,20
21	Sur içinde bulunan sebze bahçesinin kira geliri	el-Hac Mübârek	295
22	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan <i>beyt</i> (odanın) kira geliri	Arif el-Kürdî	228
23	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan meyve ağaçlarından alınan tımar bedeli		720
24	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	Selim el-Harrâz	135
25	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	El-Hac Ahmed Tûtah	135
26	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	el-Yahudî el-Kendirci	250
27	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	el-Yahudî es-Sâyiğ	316,20
28	Bâb-ı Silsile'de bulunan dükkanın kira geliri	ibn-i Ebû Akr	708
29	Hıdır Çarşısı'nda bulunan dükkanın kira geliri	Ebî Ğuneym/Ğanim	454,10
30	Nasâra Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri	Deyri'r-Rûm	1.453,10
31	Yahudi Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri		2.066,25
32	Ermeni Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri	ez-Zehb es-Siknâciyye	1500
33	Dercü't-Tâbûnî'de bulunan evin kira geliri	el-Yehûdî el-Mağribî el-Akkâd	1.833,20

34	Dellâfîn Çarşısı'nda bulunan evin kira geliri	es-Sinâzî	1.583,10
35	Ev kira geliri	Ebi Bâruh eş-Şeyh Hisar	1.500
36	El-Lumâre el-Ufeyra evi ve altında bulunan dükkanın kira geliri	Zeylak es-Siknâci	1.458,10
37	Vâd Mahallesi'nde bulunan evin kira geliri	Yakub es-Siknâci	750
38	Mağribi Kahvesi yakınında bulunan evin kira geliri	Ali el-Afgânî	666,20
39	Mağribi Kahvesi yakınında bulunan evin kira geliri	Ahmed es-Semân	135
40	Mağribi Kahvesi yakınında bulunan ahırın kira geliri	Kasım el-Muşaşa'	75
41	Ramle'de bulunan bostan arsasının kira geliri		1.135,10
42	Lud'da bulunan zeytin hasılatı		
43	Cûretü'l-'Inâb'da bulunan vakıf zeytin hissesinin kira geliri		28,20
44	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan sülüs (1/3) hisseli evin kira geliri	evlâd-ı taha	137,20
45	Silsile Kapısı'nda Şer'î Mahkeme yakınındaki dükkanın kira geliri	Racül Mısırî fakir	38
46	Hutta Kapısı Mahallesi'nde bulunan zuhr hasılı geliri	Ebî Şemseddin el-'Aselî	90
47	'Ayn-ı Kârim köyü kışlık a'şar bedeli Hicri 315 senesi Mart ayından 317 senesi sonuna değin		3.750
48	'Ayn-ı Kârim köyü yazlık a'şar bedeli Hicri 315 senesi Mart ayından 317 senesi sonuna değin		13.499,20

49	Gazze 4 dükkanın kira geliri Hicri [2]96 senesi başlangıcından 317 senesi sonuna kadar	10.724,35
50	3 evin kira geliri Hicri 96 senesi başlangıcından 317 sonuna değin	8.486,10
51	3 sebze bahçesinin kira geliri Hicri [2]96 senesi başlangıcından 317 sonuna değin	298,20
52	Sûk el-Hamîr (Hamîr Çarşısı) arsasının kira geliri	7.630,05
53	El-Bahr yolu üzerinde bulunan üzüm bağının kira geliri Hicri 96 senesi başlangıcından 317 sonuna değin	
54	Ez-Zehârîna arsasının kira geliri Hicri [2]96 senesi başlangıcından 317 sonuna değin	27.139,30

Buna göre; vakfın 1317/1899-1900 yılına ait muhasebe kaydında Meğaribe Mahallesi'nde kira geliri elde ettiği ev sayısı 16 ve toplam kira geliri de yaklaşık 7.552 kuruştur. Buna üç odanın 450 kuruş kira geliri de eklendiğinde 8.002 kuruşa ulaşır. Vakfın boş evi de bulunmamaktadır. Önceki muhasebe kayıtlarında olduğu gibi bir fırın, bir değirmen, üç sebze bahçesi ile altı dükkân vakfın mahalledeki diğer akarları olarak kaydedilmiştir. Mahalle dışındaki dükkân ve evler ile bostan ve bahçeler de diğer gelir kalemleri olmuştur. 'Ayn-ı Kârim köyünün kışlık öşür bedeli 3.750 kuruş olurken, yazlık öşür bedeli 13.499 kuruş olmuştur. Yılda iki hasat yapılan köyde gelirler yaz döneminde oldukça artmıştır.

Gazze'de bulunan musakkafât gelirleri 4 dükkân ve 3 ev olacak şekilde 1296 yılı başlangıcından 1317 yılı sonuna kadar olan dönemi topluca kaydedilmiştir. Buna göre 4 dükkânın geliri 10.724 kuruş 35 para olurken, 3 evin toplam geliri 8.486 kuruş 10 para olmuştur. Buna karşılık örneğin 1293/1876 yılında Gazze'de bulunan dört dükkânın kira geliri 197 kuruş olmuştuk, evlerin geliri 275 kuruş olagelmiş idi. 1317 yılında Gazze'de bulunan musakkafâtın gelirlerinin yaklaşık 21 yıllık toplu bir şekilde kaydedilmesi vakıf gelirlerinin ilgili cari yılda oldukça artmasına vesile olduğu görülmüştür.

Vakfın Giderleri

Vakıfların mali durumu ve faaliyetleri hakkında güvenilir bilgiye ulaşabil-
mek için muhasebe kayıtlarında yer alan gelir ve gider kısımları birlikte analiz
edilmelidir. Vakfa ait muhasebe kayıtlarında çoğunlukla “*el-masârifât*” başlığı
altında vakfın giderleri sıralanmıştır. Bunlar arasında öncelikle vakfiye şartı ge-
reği yerine getirilen hayır şartlarına harcanan giderler kaydedilmiştir. Tablo 9 ve
10’da görüleceği üzere vakıf tarafından yerine getirilen hayır şartları kayıtlarda
etraflıca yazılmıştır. Sonrasında vakfa ait musakkafât nev’inden mülklerin tamir
ve bakımlarına ilişkin gider detayları, tamiri yapılan evin mevki ve sâkin olan
kişilerin adları yazılmıştır. Muhasebe kayıtlarında görevlilerin ücretleri ile çeşitli
satın alımlar veya hizmetler için harcanan paralar olmak üzere başlıca dört baş-
lıkta gruplanabilecek vakıf giderleri kayıtlarda oldukça detaylı bir şekilde sunul-
muştur. Bu kalemlerin ardından tahsil edilmemiş gelirler de harcama tarafında
listelenmiştir. Ve son olarak hesap, vakıf bütçesinde kalan açık veya nakit ile
dengelenmiştir.

Tablo 9. Ebu Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred vakıflarının
muhasebe kayıtlarındaki giderleri (kuruş/para)

Giderler	1272/ 1855-56	1275/ 1858-59	1276/ 1859- 60	1288/ 1871-72	1293/ 1876	1295/ 1878	1316/ 1898-99	1317/ 1899- 1900
Hayır Hizmetleri	10.839,39	10.943,3	14.853	19.277	24.557,5	21.594,05	45.094,2	46.135,4
Ta‘mîr/ Bakımlar	4.061,5	8.210	2.299	10.187,5	31.449,20	19.171	7.771,20	3.726,25
Görevli Ücretleri	580	400	400	1.080	1.080	1.480	580	1.768,1
Diğer Masraflar	542,28	493	4.413	1.779,05	526	1.908,95	5.664,82	2.295,7
Gazze’deki Zâviye	-	-	-	-	-	-	-	26.728,01

Tablo 9’de yer alan vakıf giderleri başlıca dört ayrı kalemden tasnif edilmiş-
tir. Bütün yıllara ait gider kalemleri arasında vakfın yerine getirdiği hayır

hizmetleri en yüksek paya sahip olmuştur. Bu da vakfin hayrî amaçla kuruluşuna bağlanabilir. Bunu gider kalemleri arasında ikinci sırada yazılan vakfin hayrât ve akarlarının tamir ve bakım giderleri takip etmiştir. Görevli ücretleri düzenli bir şekilde her yıl kaydedilmiş olmakla birlikte vakıf giderleri arasında oldukça küçük bir orana sahip olmuştur. Vakıf giderleri arasında dördüncü olarak kaydedilen diğer masraflar başlığı altında sınıflandırılan kısımda çeşitli gider kalemleri kaydedilmiştir. Vakıf zâviyelerin masrafları ile bazı arsalarla ait hıkr bedeli, çeşitli vergiler, muhasebe harcı ve maaşı gibi kalemler bu başlıkta değerlendirilmiştir. Gazze’de bulunan zâviyenin giderlerinin toplu bir şekilde kaydedildiği 1317/1899-1900 tarihli son muhasebe kaydında vakfin diğer masraflar kalemleri oldukça yüksek çıkmıştır. Bu gider kalemi ilk yedi kayıta diğer giderler arasında kaydedilmişken, vakfa ait ayrı bir başlıkta topluca kaydedilmiştir. Bu nedenle tablonun sonuna eklenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde bahse konu gider kalemleri sırası ile incelenecektir.

Zâviye ve Hayır Şartları Giderleri

Ebu Medyen el-Ğavs’ın torunu Şuayb bin Muhammed bin el-Şuayb ve Şeyh Ömer el-Mücerred tarafından kurulan vakıflara ait yukarıda kısaca bahsedilen vakfiyelerde belirtilen hayır şartları Osmanlı yönetiminin son günlerine kadar yerine getirilmeye devam edilmiştir. Vakfa âit muhasebe kayıtlarında ilgili cari yıllarda çeşitli oranlarda bütçe kalemleri arasında açık eksiltme “*münâkasa*” usûlü ile temin edilen ve Receb, Şaban ve Ramazan aylarında fakirlere dağıtılan ekmek, mevlüd okutulması ve sonrasında ikram edilen yemek, Ramazan ve Kurban bayramlarında verilen yemek, fakir Mağribliler’e dağıtılan elbise, kumaş ve ayakkabı, kış aylarında fakir Mağribliler’e verilen kömür parası ile kimsesiz vefat eden Mağribliler’in cenaze masrafları kaydedilmiştir. Bunların yanı sıra yetim, miskin ve kimsesizlerin konaklaması için kiralanan evlere ait kira gideri, Kudüs’e gelen Mağribli ziyaretçilerin kalmaları için kiralanan oda masrafları ve dönüşlerinde kendilerine verilen yolluk masrafları yine bütçe kalemlerinde zikredilen diğer hayır amaçlı vakıf hizmetleridir. Böylece mahalle vakıfları, vakfiye şartları çerçevesinde yüzyıllar boyunca mahallenin yoksulları için kalıcı ve kimseye muhtaç olmadan bir yaşam sürdürebilmeleri ve yoksulluk ve güvenlik sorunlarıyla mücadelede toplumun kalkınması anlamında devleti destekleyici tarihsel bir rol üstlenmiştir.³¹ Vakfa ait 1272/1855-56 tarihli muhasebe kaydında kayıtlı hayır şartlarının detayları ise şöyledir:

31 Memiş, “Sürdürülebilir Gelişmede”, s. 78–85.

Tablo 10. 1272/1855-56 tarihli muhasebe kaydında kayıtlı vakıf hayır hizmetleri (kuruş/para)

No	Hayır Hizmetinin Niteliği	Masraflar
1	Mevlid-i Şerîf'te mücâvirîne verilen yemeğin masrafı	290
2	Receb-Şaban-Ramazan aylarında dağıtılan ekmek masrafı	5.613,19
3	Ramazan Bayramı'nda mücâvirîne verilen yemeğin ücreti	305
4	Kurban Bayramı'nda mücâvirîne verilen yemeğin ücreti	324
5	Kış mevisiminde mahalledeki mücâvirler için kömür, ayakkabı ve elbise ücreti	505
6	Meğaribe Mahallesi fakirleri ve misafirlerinin Kudüs'ü ziyaretlerindeki yemeklerin masrafı	3.742,20
7	Ramazan'da 'Ayn-ı Kârim köyü şeyhleri için yemek masrafı	60
Toplam		10.839,39

Tablo 10'da yer alan harcama kalemleri incelendiğinde; gider kalemleri arasında en fazla gider 5.613 kuruş 19 para ile Receb-Şaban-Ramazan aylarında fakir Mağriblilere dağıtılan ekmek masrafı olmuştur. Bunu 3.742 kuruş 20 para ile Meğaribe Mahallesi fakirleri ve misafirlerinin Kudüs'ü ziyaretlerindeki yemeklerin masrafı takip etmiştir. Diğer harcama kalemleri de çoğunlukla vakfiye şartı gereği yerine getirilen diğer yemek masraflarıdır. Bu da zâviyelerin birer imâret gibi faaliyette bulduklarına işaret etmektedir.

Çalışma çerçevesinde incelenen muhasebe kayıtlarında kayıtlı hayır hizmetlerinin neler olduğu ve bu hizmetler için ödenen ücretler aşağıda sunulmuştur:

Tablo 11. Zâviye'de Sunulan Hizmetlerin Muhasebe Yılları İtibariyle Detaylandırılması

	Zâviye'de Sunulan Hizmetlerin Masrafı	1272/ 1855- 1856	1275/ 1858- 1859	1276/ 1859- 1860	1288/ 1871- 1872	1293/ 1876	1295/ 1878	1316/ 1898- 1899	1317/ 1899- 1900
1	Mevlüt Yemeği	290	490	500	529,5	887	639	1675	1.690
2	Ekmek dağıtımı	5.613,19	7.700	11.100	10.690	11.200	8.250,05	21.055,2	20.825,20

3	Ramazan-Bayramı Yemeği	305	495,30	503	1.168	1.701,20	1.585	2.715	2.715
4	Kurban Bayramı Yemeği	324	520	540	1.221	1.735	1.583	2.620	2.520
5	Kışlık (elbise, ayakkabı, kömür) masrafı	505	500	600	1.600	2.500	3.000	3.431	1.271
7	Mücâvir, fakir ve misafirlerin yemek-masrafı	3.742,20	1.638	1.140	3.776	5.191	5.200	-	3.742,20
8	Zâviyede vefat edenlerin kefen/defin masrafı	-	100	470	-	1.343,30	1.337	1.735	1.551
9	'Ayn-ı Kârim köyü şeyhleri yemeği	60	-	-	-	-	-	-	-
10	Masrûf 'alâ aciz ve du'afâ ve eytâm ve erâmil bi'z-zâviye ve'l-harra ve'r-Revvâk mine'l-Meğâribe	-	-	-	-	-	-	1.720	1.950
11	Meğâribe'ye tesfirat (yol masrafları)	-	-	-	-	-	-	10.143	9.871
Toplam		10.839,39	10.943,3	14.853	19.277	24.557,5	21.594,05	45.094,2	46.135,4

Tablo 11'de sunulan veriler incelendiğinde; ilk dikkati çeken husus zâviyede sunulan hayır hizmetlerinin yıllar itibariyle hem sayıca hem de harcanan miktar bakımından artmasıdır. Örneğin 1272/1855-56 tarihli Muhasebe Kaydı'nda vakfın hayır hizmetleri toplamda 8 kalemde 11.060 kuruş 44 para olmuşken, bu miktar çalışma çerçevesinde incelen son iki muhasebe kaydından ilkinde 11'e; ikincisinde ise 12 kaleme ve ilkinde 45.003 kuruş 2 paraya, sonuncusunda ise 47.874 kuruş 4 paraya ulaşmıştır.

Öte yandan, vakıf muhasebe kayıtlarına eklenen ve önceki muhasebelerde yer almayan iki kalemden ilkinde “*Masrûf ‘alâ‘ucûz ve du‘afâ ve eytâm ve erâmil bi’z-zâviye ve ‘l-harra ve ‘r-Revvâk mine ‘l-Meğârîbe*” başlığı altında mahal-lede bulunan aciz, zayıf, yetim ve dullara yardım amacıyla ödemeler yapılmıştır. İkincisinde ise, Kudüs'ten Mağrib'e dönecek olan Mağribliler'e ödenen yol giderleri yer almıştır. Bu da yine miktar bakımından önemli gider kalemleri olarak kaydedilmiştir. Her iki durumun da vakfın artan gelirleri ile dönemin sosyal ve ekonomik şartları ile ilgili olduğu açıktır. Bu konulara ilişkin görüşlere çalışmanın değerlendirme kısmında yer verilecektir.

Tamir ve Bakım Giderleri

Ebu Medyen el-Ğavs'ın torunu Şuayb bin Muhammed bin el-Şuayb tarafından kurulan vakfın H. 29 Ramazan 720/ M. 2 Kasım 1320 tarihli vakfiyesinde ayrıca; “... ve bu vakfın ta'mîr ve islâh ve salâhı ve termîm ve aynının bekâsı ve rey' ve gallâtının tezyîd ve tenmiyesi ile başlamak ve mezbûr karyeyi [*Ayn-ı Kârim*] müştemilâtı ile beraber iki seneden ziyâde müddetle icâr itmemek ve akdi evvel bitmeden akd-i sâniyi yapmamak bu vakfın cümle mütevellileri üzerine vâcib ve lâzımdır...” denilmek sûretiyle vakfın gelirleri ile öncelikle vakfın tamir ve bakımının yapılması, vakıf gelirlerinin artırılması ve vakıf akarlarının iki yıldan fazla kiraya verilmemesi ve ilk kira sözleşmesinin süresi bitmeden de ikinci sözleşmenin yapılmaması vakıf mütevellilerine şart kılınmıştır.³²

Vakıfların kuruluşlarının hukuki belgeleri olan vakfiyelerde çoğu zaman, öncelikle kurulan hayır müesseselerinin ve akarlarının, gelirlerden düzenli olarak ayrılan paralarla veya gelir fazlası ile ihtiyaçları halinde, bakım ve onarımlarının yapılması şart koşulurdu.³³ Vakfiyelerde böyle bir şart yer almasa bile, vakfın temel amacının sonsuza kadar hizmet verebilmesi olduğu için vakıf yöneticisi olan

32 VGMA, Defter No 583: Sayfa No 27/ Sıra No 20.

33 Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, 1, 1938, s. 1–6; Bahaeddin Yediöldüz, “Vakıf” Maddesi, *MEBİslam Ansiklopedisi*, cilt 13, 1986, s. 153; Mehmet Genç, “Klasik Osmanlı Sosyal–İktisadi Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 42, 2014, s. 9–18.

mütevelli, gerekli olduğu durumlarda onarıma muhtaç bina veya mekânları tamir ettirmeye yetkili idi. Zira bir mütevellinin öncelikli görevi vakıf akar ve hayratlarının bakım ve onarımını en güzel şekilde yaptırmaktı. Vakıf gelirlerinin harcanmasında öncelik vakfa ait akar ve hayrâtların bakım ve onarımına verilirdi. Bu iş için gerekli harcamaların yapılması mütevellinin yetkisi dâhilinde idi. Mütevelli, tamir için yeterli para bulunmaması durumunda, mürtezikaya maaşlarını vermem hakkına bile sahipti. Hatta o, vakıf akar ve hayrâtının onarımına harcanmak kaydıyla vakıf adına borçlanabilmekte idi.³⁴

Tablo 12. Musakkafât Nev’inden Vakıf Mülklerin Tamir ve Bakımları (Kuruş/Para)

No	Muhasebe Yılı	Ev	Dükkân	Diğer	Gazze	Zâviye	Toplam-Harcama Kalemi	Toplam Tamir Masrafları	Toplam Gider	%
1	1272/1855-1856	-	-	-	-	1	1	4.061,5	16.023,17	25,35
2	1275/1858-1859	-	-	-	-	2	2	8.210	27.614,20	29,73
3	1276/1859-1860	-	-	2	-	5	7	2.299	25.796	8,91
4	1288/1871-1872	9	1	1	1	2	14	10.187,5	32.040,05	31,80
5	1293/1876	13	2	4	1	4	24	31.449,20	57.893,10	54,32
6	1295/1878	12	-	5	-	2	19	19.171	43.754,25	43,81
7	1316/1898-1899	22	3	3	-	5	32	7.771,2	60.542,22	12,83
8	1317/1899-1900	18	1	4	-	4	27	3.726,25	81.306,20	4,58
Toplam		63	7	19	2	25	128	-	-	100

Tablo 12’de yer alan verilere ilişkin detaylı bilgi verecek olursak; 1272/1855-56 yılı ile 1275 1858-59 yılına ait muhasebe kayıtlarında “*Vakf-ı şerifin müsakkafâtının tamiri masrafı*” başlığı altında tek kalemden tamir masrafları yazılmıştır. Dolayısıyla bu iki yılda tamir ve bakımı yapılan vakıf musakkafâtına ilişkin bilgi sahibi değiliz. Bunun yanı sıra, yine benzer şekilde 1276/1859-60 tarihli muhasebe kaydında da yine tek kalemden kaydedilmiş ancak buna ilaveten vakıf değirme-

34 Bahaeddin Yediyıldız, “Müesseseler–Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 15, 1982, s. 23–53.

ninde yapılan 1.444 kuruş tutarındaki tamir masrafı ayrı bir şekilde not edilmiştir. Dolayısıyla da vakfa ait tamir giderleri iki kalemde kaydedilmiştir. Diğer kayıtlarda ise, tamir ve bakımı yapılan vakıf musakkafâtı etraflıca tavsif edilmiştir.

Tablo 12'de yer alan bilgiler değerlendirildiğinde; tamir ve bakım masraflarının toplu bir şekilde kaydediliği 1272/ 1855-1856, 1275/ 1858-1859, 1276/ 1859-1860 yıllarına ait muhasebe kayıtları haricinde, en fazla vakıf evlerinin tamir edilerek, bakımlarının yapıldığı görülmüştür. Bunu “*diğer*” başlığı altında örneğin 1295/1878 tarihli muhasebe kaydında beş kalemde; Meğaribe Mahallesi'nde bulunan değirmenin duvarının tamiri (20 kuruş), Meğaribe Mahallesi'nde bulunan kuyunun duvarının boyanması (110 kuruş), Dellâlîn Çarşısı'nda bulunan köprü'nün biniş yerinin yıkım masrafı (217 kuruş, 20 para), Meğaribe Mahallesi'nde bulunan sebze bahçesinin duvarının yapımı (1.920 kuruş) ve son olarak da Meğaribe Mahallesi'nde yer alan değirmen ve fırının yüzeyinin boyanması (1725 kuruş) olarak kaydedilmiştir.

1288/ 1871-1872 ve 1293/ 1876–1877 tarihli muhasebe kayıtlarından ilkinde “*Gazze'de bulunan Ebu Medyen el-Ğavs Zâviyesi'nin tamiri ve diğer çatılı mülklerin termîmleri*” ve ikincisinde de “*Gazze'de bulunan Ebi Medyen el-Ğavs Zâviyesi çalışanlarının ücretleri ve musakkafâtın termîmi*” başlıkları altında tamir masrafları 400 ve 465 kuruş olarak tek kalemde toplu bir şekilde kaydedilmiştir.

Öte yandan, vakıf musakkafâtına ilişkin yapılan tamir ve bakımlara ilişkin detaylı bilgi verecek olursak, vakfın 1288/1871-72 cari yılı muhasebe kaydında tamir ve bakıma ilişkin detaylar şöyle kaydedilmiştir:

Tablo 13. 1288/1871-72 Yılı Vakıf Musakkafâtına Yapılan Tamir/Bakım Masrafları

No	Tamir/Bakım Yapılan Musakkafâta İlişkin Detaylar	Masraflar
1	Vakfın musakkafâtının kapılarının termîmi ve çatılı yapıların onarımı müddet-i li-sene	2.393,5
2	Dellâllar Çarşısı'nda bulunan iki evin çatı yüzeyi, üstü ve damın sıvanması	1.500
3	Tabûne Merdiveni'nde bulunan evin termimi, evin içerisinde bulunan odaların ve dışında bulunan yerlerin tekmili	500
4	Hammâre'nin evine küçük mutfak inşa edilmesi, küçük bir oda açılması, bazı termimatlar	320
5	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan Sıyam evinin tamiri, kapıların onarım ve beyaza boyanması	400

6	Ermeni Mahallesi'nde bulunan evin onarımı, 3 ev için 3 tabaka (kat) açılması ve diğer gerekli onarımlar	500
7	Yahudi Mahallesi'nde bulunan 'Umya evinin yeni tabakasında yüzeyin taş/mermer/karo ile döşenmesi	1500
8	Dellalin Çarşısı'nda bulunan dükkânın tamiri	130
9	Nasara Mahallesi'nde bulunan ve evlad-ı Şeyh Yusuf Efendi el-Âlemi ve ortağı tarafından tasarruf edilen evin tamiri	380
10	Bâb-ı Hutta Mahallesi'nde bulunan evin tamir, boyama ve diğer masrafları	1.200
11	Meğaribe Mahallesi'nde Ümmü Nida, İbrahim Gülsüm, Süleyman as-Sâkıt, Şeyhü'l-Hârre'ye ait olan evlerin astarlarının kaldırılması, temizlenmesi ve yüzeylerinin onarım giderleri	964
12	Gazze'de bulunan Ebu Medyen el-Ğavs Zaviyesi'nin tamiri ile diğer çatılı mülklerin termimleri	400
Toplam		10.187,5

Buna göre; vakıf musakkafâtından en fazla evlerin tamir ve bakımları yapılmıştır. Yalnızca bir kalemde bir dükkânın tamir masrafı kaydedilmişken, bir kalemde de toplu bir şekilde tek kalemde 2.393 kuruş 5 para olarak vakıf musakkafâtının kapılarının tamiri ve çatılarının onarımı kaydedilmiştir. Cari yılda en fazla tamir ve bakım masrafını da bu kalem oluşturmuştur. Son olarak, Gazze'de bulunan vakıf musakkafâtının tamir masrafı da 400 kuruş olarak, detay belirtmeden tek kalemde yazılmıştır.

1316/1888-89 tarihli muhasebe kaydı, incelenen muhasebe kayıtları arasında en fazla tamir ve bakıma bütçe ayrılan yıl olması bakımından çalışmanın bu kısmında yer verilen giderlerin detayları şöyledir:

Tablo 14. 1316/1888-89 tarihli muhasebe kaydı Tamir ve Bakım Giderleri

No	Tamir/Bakım Yapılan Musakkafâta İlişkin Detaylar	Masraflar
1	Rum Kilisesi tarafından kiralanan Haddadin Mahallesi'ndeki evin tamiri	889
2	El-Hac Abdullah el-Varğami el-Mağribi'nin oturduğu Meğaribe Mahallesi'ndeki evin tamiri	200

3	İbrahim Hamis'in oturduğu Meğaribe Mahallesi'ndeki evin tamiri	265
4	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan zaviyenin odasının tamiri ve kassarasının termimi	1750
5	El-Hac Hamid Tutah ve Selim el-Haraizin oturduğu iki dükkanın tamiri	131
6	Ermeni Mahallesi'nde Zeheb es-Siknaci tarafından oturlan evin tamiri	496
7	Meğaribe Mahallesi'nde Reşid Ebu Mes'ud tarafından oturlan evin tamiri	325
8	Meğaribe Mahallesi'nde Ağrabi Halil tarafından oturlan evin tamiri	254,20
9	Meğaribe Mahallesi'nde Selim el-Ramlevî tarafından oturlan evin ahşap ...	22,20
10	Meğaribe Mahallesi'nde Abdullah 'Urfe tarafından oturlan evin termimi	194
11	Yahudi Mahallesi'nde Siknaci tarafından oturlan ve Himâre evi olarak bilinen evin tamirâtı	496,20
12	Yahudi Mahallesi'nde bulunan ve Relif es-Siknaci tarafından oturlan evin tamiri	376,20
13	Meğaribe Mahallesi'nde Abdulcevad el-Halili tarafından oturlan evin tamiri	211,20
14	Dellallar Çarşısı'nda bulunan ve Siknaci tarafından oturlan evin tamiri	500
15	Bâb-ı Silsile'de Yahudi Siknaci tarafından oturlan dükkanın termimi	51
16	Afġânî tarafından oturlan kahve yakınındaki evin tamiri	411
17	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ve eş-Şeyh Abdulkadir el-Mağribi tarafından oturlan evin termimi	86
18	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ve Ömer Alvan tarafından oturlan evin termimi ve tamiri	164
19	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ve Ivaz tarafından oturlan evin termimi	47,20

20	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan hakurenin merdiveninini ıslah edilmesi, tamiri ve duvarının termimi	35,20
21	El-Hac İsmail tarafından oturlan evin boyanması	21
22	İbn-i Bâruh tarafından oturlan evin tamiri	295
23	Bahse konu evde bulunan odanın, eyvanın tamir ve termimi	195
24	Söz konusu evin duvarının termimi	186
25	Ahurun ahşap kapısının tamiri	9,20
26	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ve Derviş Ahyâm tarafından oturlan evin termimi	35
27	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan değirmenin termimi	74,20
28	Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ve et-Tavânî tarafından oturlan evin ahşap kapısının termimi	49,20
Toplam		7.771, 20

Tablo 14'te görüleceği gibi, vakıf 1316/1898-99 cari yılında vakıf, toplam 28 kalemde tamir ve çeşitli bakımlar yapmıştır. Tablo 12 ile kıyaslandığında bu sayı iki katından biraz fazladır. Tamir ve bakımların tamamına yakını vakıf evlere yapılmıştır. Evlerin yanı sıra, en fazla harcama yapılan tamir ve bakım kalemini 1.750 kuruş ile Meğaribe Mahallesi'nde bulunan zâviye oluşturmuştur. Az sayıda da olsa örneğin, üç dükkan, bir hakûre, bir değirmen ve bir ahır tamiri de yine muhasebe kaydında yer alan diğer tamir ve bakıma ilişkin harcama kalemleri olarak kaydedilmiştir.

Çoğunlukla Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evler tamir ve bakıma ihtiyaç duymuştur. Haddâdîn, Yahudi, Ermeni, Dellâllar Çarşısı ve Bâb-ı Silsile mahallesi tamiri yapılan vakıf evlerin bulunduğu diğer mahaller olarak kaydedilmiştir. Evlerin yıllar itibariyle tamire ve bakıma çokça ihtiyaç duymalarında Kudüs'teki ev tiplerinin ve yapısının belirleyici olduğu açıktır. Şöyle ki; evlerin çoğu taştan inşa edilmekteydi, içleri sıvalıydı. Büyük evlerde çatılar taş kubbeler şeklinde yapılırken, daha küçük olanlarda birkaç ahşap kirişe yaslanan düz çatılar inşa edilirdi. Evlerin çoğunda çatıya alçak bir korkuluk yapılırdı; burada eşyalar saklanır, çalışılır ve yazın kimi zaman uyumak için kullanılırdı.³⁵

35 Dror Ze'evi, *Kudüs:17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, çev. S. Çağlayan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 34.

Görevli Ücretleri

Tablo 9'da görüleceği üzere toplamda vakıftan sürekli olarak maaş alan vakıf görevlileri mütevellî, kâtib ve câbî olarak kaydedilmiştir. “ ‘*An zâbitânı vakf*’ olarak da adlandırılabilen bu görevliler vakfın yönetiminden sorumlu görevlilerdir. Görevlilerin ücret dağılımlarının yıllara göre dağılımları ise şöyledir:

Tablo 15. Vakıf Personel Sayıları ve Ücretleri (Kuruş/Para)

	Görevli Adı	1272/ 1855- 1856	1275/ 1858- 1859	1276/ 1859- 1860	1288/ 1871- 1872	1293/ 1876	1295/ 1878	1316/ 1898- 1899	1317/ 1899- 1900
1	Mütevellî	200	-	-	200	200	200	200	200
2	Kâtib	200	200	200	200	200	200	200	200
3	Câbî/Nakîb	180	200	200	180	180	180	180	180
4	Sahratullah-ı Müşerrefe'de Receb, Şaban ve Ramazan aylarında <i>kârî-i rubâ</i> (' <i>rubâ</i> 'i okuyan) Mağribiler'in ücreti	-	-	-	500	500	500	-	997,10
Toplam		580	400	400	1.080	1.080	1.080	580	1.577,1

Vakıf giderleri arasında oldukça cüz'î bir orana sahip vakıf görevlilerinin maaşları zamanla pek fazla bir değişime uğramamıştır. Öte yandan, vakıf giderleri arasına 1288/1871-1872 yılından itibaren “*Sahratullah-ı Müşerrefe'de Receb, Şaban ve Ramazan aylarında rubâ'î okuyan Mağribilerin ücreti*” dâhil olmuştur. Yıllık 500 kuruş ödenen bu görevi kaç kişinin icra ettiği belirtilmemekle birlikte, 1317/1899-1900 yılında bu miktar 997 kuruş 10 paraya yükselmiştir. Tablo 15'te yer alan görevli ücretlerinden ayrı olarak 1293/1876 tarihli muhasebe kaydında giderler arasında bir kalemde “*Zâviye çalışanlarının ücretleri ve zâviyede vefat edenlerin kefen ve defin masrafları*” başlığı altında 1.343 kuruş 30 para kaydedilmiştir. Ancak bu kalemde zâviye çalışanlarının kimler olduğu, ne kadar ücret aldıkları net bir şekilde belirtilmediği için bu kalem vakıf tarafından sunulan hayır hizmetleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Diğer Masraflar

Çalışma çerçevesinde incelenen muhasebe kayıtlarının gider kalemleri arasında kaydedilen ve tek bir başlık altında sınıflandırılmayan çeşitli gider kalemleri bulunmaktadır. Bunlar arasında zâviyenin aydınlatma masrafları ile içeriği belirtilmeyen çeşitli harcamalar kaydedilmiştir. Zâviye’de kullanılan hasır, sergi, ibrik, süpürge, kova ve kandil gibi araç ve gereçler de yine zâviyenin gider kalemleri arasında şöyle kaydedilmiştir:

Tablo 16. Vakıf zâviyenin masrafları

No	Zâviye’de Yapılan Tamir/Bakım Masrafı	1272/ 1855- 1856	1275/ 1858- 1859	1276/ 1859- 1860	1288/ 1871- 1872	1293/ 1876	1295/ 1878	1316/ 1898- 1899	1317/ 1899- 1900
1	Aydınlatma Masrafı	201,5	242	360	292,5	220	381,20	900	780
2	Masârif-i mesâlih-i zâviye fi müddet-i li sene		0	500	1108,5	-	400	1.670	322,2
3	Zaviye için hasır/sergi masrafı	-	0	100	-	100	-	395	627
4	Zaviye için ebârik masrafı	-	0	42	-	500	-	65	-
5	Zaviye için süpürge/kandil/kova masrafı	-	30	45	-	45	-	375	332
Toplam		201,5	272	1.047	1.401	415	781,2	3.405	2.061,2

Vakıf zâviye için alınan çeşitli gider kalemlerinin yanı sıra yıllara göre farklılık arz eden bazı diğer giderlerden 1272/1855-1856 yılı muhasebe kaydında örneğin üç kalemden kaydedilmiş ve toplamda 350 kuruş başkaca gider kalemleri de mevcuttur. Vakfın önceki yıldan devreden borcu (130 kuruş) ile muhasebe harç giderleri (200 kuruş) bu gider kalemleridir. Vakfa ait dükkânın hikr bedeli olarak da 20 kuruş kaydedilmiştir. Öte yandan, 1275/1858-1859 ve 1276/1859-1860 yıllarına ait diğer masraflara bakılacak olursa, detayları şöyledir:

Tablo 17. 1275/1858-1859 ve 1276/1859-1860 yılları gider kalemleri arasında diğer masraflar

No	Diğer Masraflar	Yılları	Miktarı
1	Kiralamalar için gerekli evrakların ücreti	1275	135
		1276	150
2	Vakfa ait iki dükkânın hikr bedeli	1275	27
		1276	27
3	Vakıf için yeni bir tabaka inşasının masrafları	1275	0000
		1276	3.000
4	Vakfa tabi dükkânın hikr masrafı	1275	000
		1276	150
5	Vakfin 274 yılı sonundan kalan borcu	1275	40
		1276	20
6	Es-Seyyid Mehmed Efendi aylık masrafı	1275	19
		1276	19
Toplam		1275	221
		1276	3.366

Buna göre; 1275/1858-1859 ve 1276/1859-1860 yılları gider kalemleri arasında diğer masraflar başlığı altında ilk gider kalemi kiralamalar için gerekli evrakların ücreti sonraki kayıtlarda çoğunlukla “*semen-i evrâk ve harc-ı senedât-ı kontratu*” olarak kaydedilen ve sırası ile 135 ve 150 kuruş olmuştur. Vakfa ait toplamda iki kalemden kaydedilen hikr bedellerinden ilki 27 kuruş, ikincisi ise 1276/1859-1860 yılında 150 kuruş olmuştur. Yalnızca 1276/1859-1860 yılında zâviye için yapılan 42 kuruşluk bir gider kalemini, vakıf için yeni bir kat inşası masrafı olarak 3.000 kuruş takip etmiştir. Vakfin önceki yıllardan kalan borcu 40 ve 20 kuruş ve son olarak da vakfin mütevellisi es-Seyyid Mehmed Efendi'nin her iki yılda da değişmeyen 19 kuruşluk gider kalemi olarak kaydedilmiştir. Önceki yıllara göre daha fazla gider kaleminin olduğu 1276/1859-1860 yılında vakıf için yeni bir kat inşası bu giderler arasında en masraflı olan gider kalemi olmuştur.

1288/ 1871-1872 tarihli muhasebe kaydında ise; yalnızca iki kalemden diğer masraflar başlığı altında kategori edilebilecek giderler yazılmıştır. Bunlardan ilkinde; vakfin önceki yıllara göre miktarı artmayan cari yıldaki musakkafâtının hikr bedelleri olarak 26 kuruş kaydedilmişken, ikincisinde “*semen-i evrâk ve harc-ı senedât-ı kontratu*” başlığı altında evrak bedeli ve kontratu senetlerinin

vergileri olarak 352 kuruş 05 para kaydedilmiştir. Bu gider kaleminin önceki yıllara göre iki kattan daha fazla bir artış göstermiştir. Bu da yeni kiraya verilen ya da yenilenen kira sözleşmelerinin sayıca oldukça arttığına işaret etmektedir.

1293/1876 yılına ait muhasebe kaydında gider kalemleri arasında mevcut yılda musakkafâtların hıkr giderleri olarak yine 26 kuruş ve Ramle’de bulunan bostanın sene [12] 92 Martından olan arsa vergisi 85 kuruş olarak kaydedilmiştir.

1295/1878 yılına ait muhasebe kaydında gider kalemleri arasında mevcut yılda musakkafâtların hıkr giderleri iki kuruş artarak 28 kuruş olmuştur. İkinci olarak da, “*An resm-i i ‘lân men’i da ‘va ‘alâ ba ‘zı arâzi fîhi ‘Ayn-ı Kârim*” başlığı altında ilan vergisi olarak 1.000 kuruş kaydedilmiştir.

Vakfın 1316/ 1898-1899 yılı gider kalemleri arasına diğer masraflar kalemleri sayıca artmıştır. Detayları ise şöyledir:

Tablo 18. 1316/ 1898-1899 yılı gider kalemleri arasında diğer masraflar

No	Diğer Masraflar	Miktarı
1	“ <i>‘Arzuhâlât ve ihdâriyât li-mesâlihi ‘l-vakf</i> ”	291
2	İdare Meclisi’nin kararı ile ‘Ayn-ı Kârim köyünün keşif bedeli	414
3	El-Hac Beşir’in vekâlet ücreti ve dava açılması için vekâlet masrafları	756
4	Cûretu’l-‘Inâb’da bulunan arsanın vergisi	16,10
5	Bâbü’l-Meğaribe dışında bulunan sebze bahçesinin vergisi	16,10
6	Silvan’da bulunan arsanın vergisi	4,30
7	Dellalin Çarşısı’nda bulunan dükkanın hıkr gideri, Seyyid Abbas Efendi el-Câunî ve şirketinin elinde bulunan	16,20
8	Lud’dan zeytin masrafı	72
9	Vakfın önceki yıldan borcu	674,12
Toplam		2.259,82

Buna göre dokuz kalemde kaydedilen gider kalemleri arasında çoğunlukla vergiler ve hıkr giderleri yer almıştır. Önceki yıllardan farklı olarak vakfın işleri için yazılan arzuhâl ve ihtarnâme masrafları ve vakıf mütevellisi el-Hac Beşir’in vekâlet ücretleri kaydedilmiştir. Vakfın önceki yıldan borcu da oldukça artmış ve 674 kuruş 12 paraya ulaşmıştır.

Çalışma çerçevesinde incelenen 1317/ 1899-1900 tarihli son muhasebe kaydında gider kalemleri arasında zikredilen masraflar şöyledir:

Tablo 19. 1317/ 1899-1900 yılı gider kalemleri arasında diğer masraflar

No	Diğer Masraflar	Miktarı
1	Mal vergisi- Vakfın Kudüs dışında Cûretü'l-'Inâb adlı yerde bulunan zeytinlik arsanın	16,10
2	Mal vergisi- Bâb-ı Meğaribe dışında bulunan sebze bahçesinin	16,10
3	Mal vergisi- Silvan Köyü'nde bulunan arsanın	4,30
4	Abbas Efendi el-Câ'ûnî ve ortağının elinde bulunan Dellâllar Çarşısı'nda bulunan dükkanın hikr bedeli	-
5	Mal vergisi- Ramle'de bulunan bostanın 1314 ve 1315 yıllarına ait	136
6	İdare Meclisi'nin kararı ile 'Ayn-ı Kârim köyünün öşür bedelinin keşif bedeli	62
Toplam		234,5

Tablo 19'da yer alan giderler önceki yıla ait giderlerle en azından ilk dört kalemde benzerlik arz etmektedir. Farklı olarak vakfın Ramle'de bulunan bostanın vergi giderleri ile 'Ayn-ı Kârim vakıf köyünün öşür bedelinin keşif bedeli kaydedilmiştir.

Sonuç olarak, çalışmanın bu bölümünde diğer masraflar başlığı altında tasnif edilen vakıf giderlerinin çoğunlukla vakıf musakkafât ya da müstegallâtı ile vakfın kaza idaresinden aldığı diğer hizmetlere ilişkin vergi giderleri olduğu tespit edilmiştir. Vakıf giderleri arasında en düşük orana sahip olduğu 1275/1858-59 yılında bu gider vakıf bütçesi içerisinde yaklaşık %2,5 bir gider oranına sahip iken, en yüksek orana sahip olduğu 1316/1898-99 yılı muhaseba kaydında %9,6 arasında değişen bir gider oranına sahiptir. Bu oranlar da, vakfın Osmanlı yönetiminin taşradaki hizmetleri karşılığında ödediği meblağların yıllar içerisinde farklılık arz ettiğini göstermiştir.

Öte yandan, 1317/1899-1900 tarihli muhasebe kaydında diğer kayıtlarda olmayan masraf kalemleri arasında Gazze'de bulunan Ebu Medyen el-Ğavs Zâviyesi'nin giderleri "*Masârifât el-vakf bi-Kasaba-i Gazze*" başlığı altında şöyle detaylandırılmıştır:

Tablo 20. Gazze’de Bulunan Vakıf Giderleri

No	“Masârifâtu ’l-vakf bi-Kasaba-i Gazze”	Miktarı
1	Abdest suyu bedeli	3.283,05
2	Ekmek bedeli	5.408
3	Hasır bedeli	500
4	Zeytinyağı ve gaz bedeli	763
5	İbrik ve kazan bedeli	413,10
6	Vergi	443,10
7	Mahalle yolunun tanzimi	888,10
8	Kâtib maaşı	363,20
9	Şe‘âl ve kennâs maaşı	396,20
10	İmam maaşı	389,30
11	Ta‘mirât	13.657,05
12	Mütevelli ücreti	224
Toplam		26.728,01

Kudüs’te bulunan Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı’na bağlı olan Gazze’deki vakfın gider kalemlerinin de benzerlik arz ettiği görülmüştür. Şöyle ki; Tablo 20’de sunulan veriler sınıflandırıldığında Gazze’de vakıftan sunulan hayır hizmetleri, vakıf mülklerin tamir ve bakımı, görevli ücretleri ile vergi kalemleri başlıkları husûle gelmektedir. Burada da aynı adlı zâviyede sunulan hayır hizmetleri arasında en fazla gider kalemi 5.408 kuruş ile ekmek dağıtımına ayrılmıştır. Bunu zâviyede abdest almak için abdest suyu temini, 3.283 kuruş 05 para ile takip etmiştir. Zâviyede serilmek için hasır, aydınlatma için zeytinyağı ve gaz ile ibrik ve kazan giderleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Tamir ve bakım kalemleri ise iki başlıkta sunulmuştur. Bunlardan ilki “*ta‘mirât*” başlığı altında 13.657 kuruş ve 05 para olarak bu cari yıldaki en yüksek meblağ olmuştur. Mahalle yolunun tanzimi de 888 kuruş 10 para bedel olarak kaydedilmiştir. Üçüncü başlıkta ele alınabilecek gider kalemlerinden görevli ücretleri Kudüs’te bulunan zâviyeye göre hem görevler hem de maaşlar bakımından daha fazladır. Şöyle ki; vakfın mütevellisinin maaşı 224 kuruş olurken, kâtib 363 kuruş 20 para olarak yazılmıştır. Kudüs’teki zâviyeden farklı olarak câbi/nakîb bulunmazken, Gazze’deki zâviyede görevliler arasında imam 389 kuruş 30 para; *şe‘al* (aydınlatma görevlisi) ve *kennâs* (süpürgeci) 396 kuruş 20 para ücret almışlardır. Muhasebe kaydında yer alan son başlıkta ise vergi kalemi 443 kuruş 10 para olarak kaydedilmiştir.

El-Bâkî (Kalan)

Ebû Medyen el-Ğavs ve Şeyh Ömer el-Mücerred Vakıfları'na ait muhasebe kayıtlarında giderler bölümü hesapları “*el-bâkî*” (kalan, bakiyye) hesaplanması ile devam etmiştir. Buna göre, cari döneme ait borçlar “*bâkî-i deyn 'ale'l-vakf*” (vakfin kalan borcu), gelir fazlaları ise “*fazla-i vakf*” şeklinde kaydedilmiştir. Tablo 1’de yer verilen bu bilgilere göre vakıf; 1276/1859-1860, 1288/1871-1872, 1293/1876 ve 1295/1878 yıllarında gelir fazlası vermiştir. Bunlardan da 1293/1876 yılında 32.243 kuruş ve 22 para olarak en fazla gelir fazlası sonraki yıla devredilmiştir. Diğer yıllarda ise sonraki yıla borçlu kalınmıştır.

Vakıf gelir ve giderlerinin oldukça tafsilatlı bir şekilde kaydedildiği muhasebe defterlerinde vakfin bâkî hesapları yazılarak, mütevellî mührü ile hesaplar denkleştirilmiştir.³⁶ Bahse konu muhasebe kayıtlarında muhasebenin tasdik süreci de detaylı bir şekilde Osmanlı Türkçesi ile anlatılmıştır. Buna göre örneğin 1316/1898-1899 yılına ait muhasebe kaydının sonunda şu kayıtlara yer verilmiştir:

“Hicrî [1]316 yılına ait Ebû Medyen el-Ğavs ve eş-Şeyh Ömer el-Mücerred Vakfı'nın gelirleri 59.760 kuruş, giderleri ise 60.542 kuruş ve 22 para olup, vakfin borcu 816 kuruş 22 paradır. Bu meblağ deftere kaydedilerek, takdîm edilmiştir.

Fî 1 Muharrem sene [1]321.

Vakf-ı müşârun ileyhîni işbu muhasebesi bi'l-mutâla'a ru'yet olunan diğer muhasebâtına muvâfık ve evrâk-ı müsbitesine mutâbık olduğu anlaşılmiş olmağla 'ala'-l-usûl tasdikî husûsu Meclis-i İdâre-i Livâ'ya havale buyurulması bâbında fermân.

Fî 28 Haziran sene [1]319.

Kudüs-i Şerîf Evkâf Muhasebecisi.

Numro 417. Meclis'e 28 Haziran sene [1]319.

530

[1]316 Sene-i Hicriyesine mahsûben Seyyidinâ eş-Şeyh Ömer el-Mücerred ve Seyyidinâ Ebî Medyen el-Ğavs -kuddise sırruhu'l-azîz-Hazretlerinin Evkâf-ı Şerifelerinin vâridât ve masârîfâtını mutasarıf Evkâf muhasebeci bi't-tedkîk tasdik olunan işbu defter 'alel'-l-usûl tasdik kılındı. Fî 5 Temmuz sene [1]319.

Mûcebince.”

36 Bkz. *Ihyâu't-Turâs* Arşivi, Kutu No: 41, Dosya No:3/5/28/1272/13.

Buna göre; bu ve diğer belgelerde vakfın muhasebesinin öncelikle mütevellisi tarafından Kudüs Evkâf Muhasebecisi'ne sunulduğu, sonrasında yapılan kontroller neticesinde tasdik edilmek üzere Livâ İdare Meclisi'ne gönderildiği anlaşılmaktadır. Livâ İdare Meclisi'nce de incelenen defter uygun görüldüğü takdirde tasdik edilerek Evkâf Muhasebesi'ne gönderilmektedir. Böylece bir nüshası da İstanbul'a ulaşan kayıtlar sayesinde vakıfların gelir-gider, yönetim, görevli istihdâmı, sunulan hizmetlerin takibi mümkün olabilmekte idi.³⁷

Genel Değerlendirme

Vakfın mali koşulları konusunda dikkate alınacak ilk gösterge cari dönem gelirlerinin seviyesidir. Cari dönem gelirleri yıllar itibari ile artış gösterirken, en fazla artış 1293/1876 yılındadır. Bu artışın temel nedeni vakfın köyü 'Ayn-ı Kârim'in 1292/1875 yılından gelen oşür gelirleridir. Bunun yanı sıra kentsel gelirler arasında Meğaribe Mahallesi dışında bulunan vakıf musakkafât gelirleri ile vakfın Gazze'de bulunan akarlarından gelen gelirler bu artışta belirleyici olan diğer gelir kalemleri olmuştur.

Bu noktada üzerinde durulması gereken husus Ebu Medyen'in torunu Şuayb bin Muhammed bin el-Şuayb tarafından tamamı vakıf giderleri için vakfedilen 'Ayn-ı Kârim köyünün vakıf bütçesine olan ilk önemli katkısının bu yılda olmasıdır. Köyün oşür gelirlerinin kaydedildiği ikinci muhasebe kaydı 1317/1899-1900 tarihlidir. Buna göre köyün vakfa oşür geliri 20.416 kuruş 30 para ve Evkâf Sandığı'ndan köye ödenen oşür geliri de 3.431 kuruş 10 para olmuştur. Vakıf bütçesine oldukça mühim bir katkı sağlayan 'Ayn-ı Kârim köyünün oşür gelirlerinin neden düzenli bir şekilde katkı sağlamadığı ya da kaydedilmediği sorusu bu anlamda üzerinde durulması gereken bir sorudur. Başka bir çalışmada detaylı bir şekilde incelenecek olan bu şartlardan ilki vakıf gelirlerinin mîrî hazineye devredilerek, gelirlerin yalnızca 1/3'ünün vakıf bütçesine dâhil olduğuna dair Kudüs'ten İstanbul'a gönderilen şikâyetlerle açıklanabilir.³⁸ Bunun yanı sıra bazı muhasebe defterlerinde de ifade edildiği üzere, 'Ayn-ı Kârim köyündeki bazı arsaların satış yolu ile özel mülkiyete dönüşmesi bir diğer gerekçe olarak değerlendirilebilir.³⁹

37 Memiş, "18. Yüzyılda Kudüs'te", s. 37-69.

38 Konuya ilişkin yapılan çalışma daha önce şurada sunulmuştur. Şerife Eroğlu Memiş, "Petitioning the Waqf Matters: Conflict Over Abu Madyan Waqf in Jerusalem at the Beginning of the Twentieth Century", *World Congress for Middle Eastern Studies (WOCMES)*, Sevilla 2018.

39 Örn. bkz. *İhyâu't-Turâs* Arşivi, Kutu No: 29, Dosya No:6/5/0/1328/13.

Vakfın gelirleri arasında her yıl artan sayıda evin kiraya verilmesi vakıf bütçesi içinde mühim bir paya sahip olmuştur. Bu duruma paralel olarak vakıf giderleri arasında evlerin tamir ve bakım masrafları yıldan yıla artmıştır. Vakfın şehirdeki iktisadi etkilerinin görüleceği ilk aşama olarak bu inşa faaliyetleri değerlendirilebilir. Zira, inşaat bütçeleri ile çok sayıda vasıflı ve vasıfsız işgücüne istihdam sağlayan bu faaliyetler malzeme satınalmaları ile de farklı üretici kesimleri ve tacirleri desteklemekte ve ekonomiye de canlılık getirmekte idi. Çoğunlukla Meğaribe Mahallesi'nde bulunan evlerden bir kısmı da Mağrib'den Kudüs'e gelen mücâvir ve misafirler için kiralanmakta ve kira bedeli de vakıf bütçesinden ödenmekteydi.

Vakfın dükkân, fırın, değirmen ve sebze bahçelerinden elde ettiği gelirler vakıf bütçesi içinde yine önemli bir meblağ olmakla birlikte, vakfın evleri kadar mali durumunu temelden etkileyecek gelir kalemleri değildir. 1288/1871-1872 cari yılında sayıları artan dükkân kira gelirleri vakıf bütçesine önemli katkılar sağlamıştır.

Benzer şekilde vakfın *hıkr* (mukâta'a) gelirleri de yine vakıf gelirleri arasında oldukça sınırlı bir katkıya sahiptir. Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ve zemini vakfa ait evin mutasarrıfı el-Hac Mahmud Efendi el-Halidî ve sonrasında varisleri tarafından ödenen 200 kuruş hemen her muhasebe kaydında yer almıştır.

İncelediğimiz dönem içinde vakfın giderleri de yıldan yıla artış göstermiştir. Toplam giderlerdeki bu artış bir ölçüde sunulan hayır hizmetlerinin maliyetindeki ve vakıf musakkafâtının tamir ve bakımındaki artış ile ilişkilidir. Ebû Medyen Vakfı giderleri arasında ekmek ve yemek dağıtımı mühim bir orana sahip gider kalemidir. Mübarek üç aylardan Receb, Şaban ve Ramazan aylarında mahalle sakinlerine ekmek dağıtımı ile mahalle fakirlerine ve misafirlere Kudüs ziyaretleri esnasında yemek sunulması masrafları gider kalemleri arasında en fazla orana sahip hayır hizmetleridir. Bunları, Ramazan ve Kurban bayramlarında mücâvir olanlara sunulan yemek ve yine mücâvirlere vakfiye gereği okutulan mevlid sonrasında verilen yemek takip etmiştir. Muhasebe kayıtlarında belirtilmeyen önemli bir konu ise vakıftan yemek ya da ekmek alan kişi sayısıdır. Yıllar itibariyle fakir, misafir ya da mücâvir olarak mahallede kimlerin, ne kadar yemek ya da ekmek aldıklarına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak muhasebe kayıtlarının yer aldığı bazı dosyalarda örneğin mahallede kendisine elbise dağıtılan Mağribliler çeşitli pusulalarda kaydedilmiştir. Yalnızca elbise ve kumaş dağıtılan kişilerin kaydedildiği bu pusulalar arasında ekmek ve yemek dağıtılan kişilere ilişkin herhangi bir listetespit edilememiştir.⁴⁰

40 Çalışma çerçevesinde incelenen muhasebe kayıtlarının yer aldığı dosyada çok sayıda pusula örneği de mevcuttur. Bkz. *İhyâu't-Turâs* Arşivi, Kutu No:-, Dosya No: 45/2/1,19/47/13; Kutu No:-, Dosya No: 45/3/1,11/?/13.

Konuya ilişkin bir başka detay ise vakıftan kış mevsiminde mahallede konaklayan mücâvirlere dağıtılmak için satın alınan elbise, kumaş, ayakkabı ya da mahallede üç aylarda dağıtılan ekmeğinihale usulü ile temin edilmesidir.⁴¹ Bu hizmet alımlarına ilişkin ihale ilanı ve sonraki sürece ilişkin belgeler de yine vakfa ait çeşitli dosyalarda tespit edilmiştir.⁴² Bu tür hizmet ve ürün alımları ile kentteki ekonomik etkinliğe direkt irtibat ve bağlılık oluşturan koşullar yine vakfın ekonomisinin şehir ekonomisi ve şartları ile bağlantılarına da işaret etmesi bakımından önemlidir.

Hayrî bir vakıf olan Ebu Medyen Vakfı zâviyesinde kimsesiz vefat edenlerin kefen ve defin masraflarının karşılanması, yıl boyunca zâviyeye gelen ihtiyaç sahibi misafirlerin ihtiyaçlarının karşılanması, dönüş için seyahat harçlığı bulunmayanlara yol parası verilmesi gibi çeşitli yıllara ait muhasebe kaydı gider kalemlerinde kaydedilen hayrî hizmetler vakfın kuruluş gayesi çerçevesinde vakıf bütçesinde önemli gider kalemleri olarak kaydedilmiştir.

Vakıf giderleri arasında bazı yıllar ikinci sırada yer alan tamir masrafları 1293/1876 yılı giderleri arasında en yüksek sayıya ve meblağa ulaşmıştır. Vakıfların hizmet binaları olarak vakıf zâviyelerin tamir ve bakım, aydınlatma masrafları ile çoğunlukla Meğaribe Mahallesi'nde bulunan ev ve dükkân nev'inden gayrimenkulleri için üstlendikleri olağan ve düzenli tamir işleri yine vakfın şehir ekonomisi ile bağlılığına işaret etmektedir. Orbay, vakıfların bu tamir işleri ile aş ve yemek dağıtım süreçlerini bir “*yeniden-dağıtım süreci*” olarak değerlendirir.⁴³

Vakfın personel sayısı ve giderlerinin uzun yıllar artmadan devam etmesi burada vurgulanması gereken başkaca önemli bir husustur. Vakfın görevli sayısı ancak yüzyılın sonunada yani 1317/1899-1900 tarihli muhasebe kaydında önemli bir artış kaydetmiştir. Yine görevli sayısı belirtilmeden Ramazan ayında Meğaribe hafızlarının rubâ'î okumaları görevi karşılığında 997 kuruş 10 para gibi bir artış da söz konusudur.

41 Memiş, “Sürdürülebilir Gelişmede”, s. 78-85.

42 Abu Dîs'te yer alan arşiv dosyalarında çok sayıda munâkasa kaydı örneği de mevcuttur. Örn. bkz. *İhyâü 'l-Turâs* Arşivi, Kutu No: 977, Dosya No: 45/3/1,1/21/13; Kutu No: 382, Dosya No: 24/3/0/4/1329/13.

43 Kayhan Orbay, “Vakfın Ekonomisi ve Yeniden Dağıtım”, *22nd Symposium of International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies*, cilt 1, Trabzon, 4- 8 Ekim 2016, s. 111-119.

Sonuç

Kudüs'te Harem-i Şerîf'in batı duvarında Meğârîbe ile Silsile kapıları arasında Mağribliler için kurulan Meğaribe Mahallesi'nde bulunan Ebu Medyen el-Ğavs'ın torunu Şuayb bin Muhammed bin el-Şuayb ve Şeyh Ömer el-Mücerred tarafından vakfedilen zâviyeler, kuruluşlarından itibaren vakfiye şartları gereği çok çeşitli hizmetler sunmuşlardır. Bu vakıflarda, hayrî hizmetlerini yerine getirebilmek adına çok sayıda akar da vakfedilmiştir. Kentsel ve kırsal çeşitli gelir kaynaklarına sahip olan vakıflar, musakkafât ve müstegallât türünden akarlarının idamesi için yıllar boyunca çaba sarfetmişlerdir. Bu şekilde iktisadi ve ticari yaşamın altyapısına da katkılar sunan bu vakıfların en ciddi gelir kaynağını kentsel mülklerden alınan kira gelirleri oluşturmuştur. Bu anlamda, Kudüs şehri ekonomisi ile vakfın ekonomisi arasında da karşılıklı bir ilişki ağı kurulmuştur. Aynı karşılıklı bağımlılık kırsal ekonomide de mevcuttur. Çalışma kapsamında incelenen ve ancak bazı yıllara ait gelir kalemleri arasında tespit edilen tarımsal üretim neticesinde vakıf köydeki nüfustan alınan vergiler, vakfın yine en mühim gelir kaynağını oluşturmuştur. Bu ilişki ve bağımlılık düzeyini göstermesi bakımından muhasebe kayıtları tafsilatlı bilgiler sunmuştur.

Son olarak, vakıf muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgiler ve rakamlar ışığında vakfın incelediğimiz yaklaşık yarım yüzyıllık dönemde ayırt edilebilir bir mali refah veya sıkıntı yaşayıp yaşamadığına bakabiliriz. Vakıf incelenen dönem boyunca faaliyetlerini aksatmadan sürdürmüştür. Kentsel gelirlerin artarak devam ettiği bazı yıllarda kırsal gelirlerin düşük kaldığı görülmüştür. Bazı yıllarda artan hayır hizmetleri ve tamirat masrafları nedeniyle vakıf cari yılı sonraki yıla borç devrederek kapatmıştır. Bu mali sıkıntılara rağmen incelenen zaman diliminde vakfın uzun-dönemli ve vakfi sıkıntıya sokan bir mali bunalım yaşadığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İhyâu 't-Turâs ve 'ş-Şuûni 'd-Dîniyye Müessesetu İhyâi 't-Turâs ve 'l-Buhûsi 'l-İslâmiyye Arşivi (İhyâu 't-Turâs):

Kutu No: 41, Dosya No: 3/5/28/1271/13;

Kutu No: 06, Dosya No: 3/2/0/15/1318/13;

Kutu No:-, Dosya No: 45/2/1,19/47/13;

Kutu No:-, Dosya No: 45/3/1,11/?/13;

Kutu No: 977, Dosya No: 45/3/1,1/21/13;

Kutu No: 382, Dosya No: 24/3/0/4/1329/13;

Kutu No: 29, Dosya No: 6/5/0/1328/13.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA):

Defter No 583: Sayfa No 27/ Sıra No 20; 583: 28/21; 515: 97/157; 515: 97/157.

Kitap ve Makaleler

Abowd, Tom, “The Moroccan Quarter: A History of the Present”, *Jerusalem Quarterly File (Institute of Jerusalem Studies)*, sayı 7, 2000.

Arnon, Adar, “The Quarters of Jerusalem in the Ottoman Period”, *Middle Eastern Studies*, cilt 28, sayı 1, 1992.

Avcı, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti, Kudüs (1890-1914)*, Ankara, Phoenix Yay., 2004.

Barkan, Ömer L., “Fatih Cami ve İmaret Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına ait Muhasebe Bilançoları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 23, sayı 1-2, 1962-63.

_____, “İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 23, sayı 1-2, 1962-63.

Ben-Arieh, Jehoshua, *Jerusalem in the 19th Century: The Old City*, Yad Izhak Ben Zvi, St. Martin Publications, 1984.

Cohen, Amnon, *Osmanlı Kudüs 'ünde Loncalar*, çev. N. Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2003.

Cornell, Vincent J., *The Way of Abu Madyan, Doctrinal and Poetic Works of Abū Madyan Shu 'ayb ibn al-Husayn al-Ansârī (c. 509/1115-16- 594/1198)*, Cambridge, The Islamic Texts Society, 1996.

Durmuş, Muhammed Emin - Bektaş, İsmail, “Osmanlı’da Muhasebe Usulü ve Vakıf Muhasebe Kayıtları Okuma Kılavuzu”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 2017.

Erdoğdu, Akif, “Konya Mevlevi Dergâhının Mali Kaynakları ve İdaresi Üzerine Düşünceler ve Belgeler”, *Belgeler*, cilt XVII, sayı 21, 1996.

Faroqhi, Suraiya, “Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya, The Zaviye of Sadreddin-i Konevi”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, cilt XVII, sayı 2, 1974.

_____, “A Great Foundation in Difficulties: or some evidence on economic contraction in the Ottoman Empire of the mid-seventeenth century”, *Revue D’Histoire Magrebine*, cilt 47-48, 1987.

Genç, Mehmet, “Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 42, 2014.

Güneş, Hasan H., *Kudüs Meğaribe Mahallesi*, Ankara, VGM Yay., 2017.

_____, “Kudüs’te Bir Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğaribe Mahallesi ve Serencami”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 44, 2015.

Güvemli, Oktay - Güvemli, Batuhan, “Osmanlı Kayıt Kültüründe Vakıf Muhasebesi ve Devlet Muhasebe Sistemi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 46, 2016.

Ğuşe, Muhammed Haşim, *el-Evkâfu ’l-İslâmiyye fi ’l-Kudsi ’-ş-Şerif: Dirâse Târihiyye Muvesseka*, İstanbul, IRCICA, 2009.

el-Hanbelî, Mucireddin el-‘Uleymî, *el-Unsü ’l-celîl fî Târih-i Kuds ve ’l-Halîl*, cilt II, Amman, Mektebetu’l-Muhtesib, 1973.

Harekât, İbrahim, “Mağrib” Mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 27, 2003.

el-Jubeh, Nazmi, *Hâret el-Yehud ve hâret el-Magharibe fî el-Kuds el-Kadîme: el-târih ve el-masîr ma beyne el-tadmîr ve el-tahvîd*, Beyrut, Institute for Palestine Studies, 2019.

Köprülü, Fuat, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 1, 1938.

Little, Donald P., “Jerusalem under the Ayyubids and Mamluks, 1187–1516 AD”, içinde *Jerusalem in History*, ed. Kamil C. el-Aseli, Brooklyn, NY, 1990.

Memiş, Şerife E., “18. Yüzyılda Kudüs’te Meğaribe Mahallesi Vakıflarının Yönetimi ve Görevli İstihdamı”, *Journal of Islamicjerusalem Studies*, cilt 17, sayı 1, 2017.

_____, “Between Ottomanisation and Local Networks: Appointment Registers as Archival Sources for Waqf Studies. The Case of Jerusalem’s Maghariba Neighborhood”, *Ordinary Jerusalem 1840–1940, Opening New Archives, Revisiting a Global City*, ed. Angelos Dalachanis – Vincent Lemire, Leiden, Brill, 2018.

_____, “Petitioning the Waqf Matters: Conflict Over Abu Madyan Waqf in Jerusalem at the Beginning of the Twentieth Century”, *World Congress for Middle Eastern Studies (WOCMES)*, Sevilla, 2018.

_____, “Sürdürülebilir Gelişmede Vakıfların Tarihi Rolü: Ebû Medyen el-Ğavs Zâviyesi”, *Keşkül Dergisi*, sayı 46, 2018.

el-Mübeyyid, Selim Arafat, *El-Binâyât el-Eseriyye el-İslâmiyye fî Gazze ve kitâihâ*, Kahire, el-Hay’a el-Mısriyye el-‘Âmma li’l-Kitâb, 1987.

O’Neil, Maryvelma S., “The Mughrabi Digital Archive and the Virtual Illes Relief Initiative”, *Jerusalem Quarterly*, no. 81, Bahar 2020.

Orbay, Kayhan, “16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret’inin Mali Tarihi (1553-1650)”, *A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, sayı 22, Güz 2007.

_____, “Structure and the Content of the Waqf Account Books as sources for Ottoman Economic and Institutional History”, *Turcica, Revue D’Etudes Turques*, cilt 39, 2007.

_____, “Vakfın Ekonomisi ve Yeniden Dağıtım”, *22nd Symposium of International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies*, cilt 1, Trabzon, 4-08 Ekim 2016.

Salenson, Irène - Lemire, Vincent, “La destruction du quartier des Maghrébins: entre histoire, urbanisme et archéologie (1967–2007)”, *Les Cahiers de l’Orient*, vol. 130, no. 2, Spring 2018.

Şensoy, Fatma, “Ebubekir Paşa’nın İstanbul’daki Sıbyan Mektebi ve Sebil Vakfı’nın 1867-68 Yıllarına ait Muhasebe Defterleri Üzerinden Vakıflardaki Kayıt Düzeni ve Dinamik Yapı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 13, sayı 1, 2018.

Tamari, Salim, “Waqf Endowments in the Old City of Jerusalem: Changing Status and Archival Sources”, içinde *Ordinary Jerusalem 1840–1940, Opening New Archives, Revisiting a Global City*, ed. Angelos Dalachanis – Vincent Lemire, Leiden, Brill, 2018.

Tibawi, Abdüllatif, *The Islamic Pious Foundations in Jerusalem, Origins, History, and Usurpation by Israel*, London, The Islamic Culture Centre, 1978.

Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, cilt 13, 1986.

_____, “Müessese–Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 15, 1982.

Zarcone, Thierry, *Kudüs'teki Orta Asyalı ve Hintli Sufi Hacılar*, çev. Berna Akkıyal, İstanbul, Kabalcı Yay., 2012.

Ze'evi, Dror, *Kudüs: 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, çev. S. Çağlayan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2000.

